

A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár

Problémavázlat

NAGY Attila – PÉTERFI Rita

*„A falat mindkét oldalról bontani kell”
Péli Tamás*

Jelen írásunk egy szélesebb körű tájékozódás, vizsgálódás előkészítő szakaszáról tudósít. 2003. második felében mindössze a magyarországi cigányság és a közkönyvtári rendszer közötti kapcsolatok jellegére vonatkozó, az elemi, országos információk begyűjtésére, majd néhány helységben személyes tájékozódásra, interjúk felvételére volt lehetőségünk.

A hazai cigányság helyzetének, jellemzőinek feltárására, beilleszkedésüket segítő tervek, hatékony intézkedések kidolgozására vonatkozó feladat évszázadok óta folyamatos adósságként merül fel a hazai társadalomtudomány minden ágazatában.

Az alapos történeti háttér felrajzolását a szaktudósokra hagyva, elegendő ebben a néhány mondatos

bevezetőben csupán öt mozzanatot felvillantunk a rendkívül gazdag előzményekből.

A cigányság első jelentős mértékű magyarországi feltűnését a 14. században lezajlott balkáni török hódításhoz kötik, amikor dél felől érkezett az első nagyobb bevándorlási hullám, majd a 18. század első felében pedig keletről jöttek újabb jelentős létszámú csoportok.

Mindenekelőtt nem lehet elég nyomatékosan ismételni, hogy a cigányság korábban egyiptomi (Egyptian = gipsy, gypsy) származására vonatkozó téves hiedelmeket először *Wályi István*, debreceni református teológus 1753–54-ben a leideni egyetem hallgatójaként cáfolta meg, miután észrevette,

leírta az ott tanuló indiai diákok és a hazai cigányság nyelvének egyértelmű rokonságát.¹

Ugyancsak közismertek a Mária Terézia uralkodása idején kiadott, a cigányságot mélyen sértő, erőszakos letelepítési, iskoláztatási rendelkezések, melyeket manapság sokan hajlamosak egyértelműen rasszista megnyilvánulásként jellemezni. Holott az adott kor, a felvilágosult abszolútizmus tálcán kínálja az értelmezési kereteket: mindenkit adófizető polgárrá és a férfilakosságot pedig sorkötelessé kívántak tenni. (Gondoljunk csak az 1764-es madéfalvi veszedelemre, ahol a katonáskodást megtagadó székelyek az ágyúk torkolattüze elől menekültek Moldvába.)

1893-ban a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal külön cigányösszeírást szervezett, s adataik szerint a mai Magyarország területén megközelítően 70 ezer cigányt találtak.

A 20. század második felének hivatalos (KSH) népszámlálási adatai mellett – az ellentmondások miatt – több célzott kutatás eredményeire ugyancsak utalnunk kell majd.

A népszámlálási adatok²

	Cigány nemzetiségűek
1960	56 ezer
1980	64 ezer
1990	142 ezer
2001	191 ezer

A fentiekkel ellentétben, már 1971-ben, a *Kemény István* által vezetett MTA kutatás 320 ezerre becsülte a hazai cigányság létszámát. Majd a KSH 1993-ban végzett munkaerő vizsgálatának adatai az egyértelműen cigány életvitelű népesség létszámát 400 ezer fölöttinek mutatják. Végül a legújabb adatfel-

vétel szerint 2003 kora tavaszán 600 ezer cigány élt az országban.³

Még élesebb kép rajzolódik ki a társadalmi feszültségek természetéről, ha a fenti adatokat az iskoláztatásra vonatkozó tényekkel is – legalább töredékesen – kiegészítjük. A már említett Kemény István vezette országos reprezentatív cigányvizsgálat eredményei szerint 1971-ben a 14 éven felüli cigányok 39%-a vallotta magát analfabétának, s az akkori 20–24 éves korosztályok mindössze negyede végezte el az általános iskolát. Az ezredfordulót közvetlenül megelőző évekre ezek a mutatók ugyan jelentős mértékű javulásról tanúskodnak, de a továbbtanulási arányokban azonban változatlanul szakadéknyi távolságok vannak a cigány és nem cigány szülők gyermekei között. Az utóbbiak csaknem 60 százaléka 1999-re az érettségi adó középiskolákban tanul tovább, míg a cigánytanulók alig ötödéről (19%) mondható el ugyanez. A 8. osztályt végzett cigány származásúak 60%-a viszont szakmunkásképzőkben tanult tovább, 12%-uk szakközépiskolában és csupán töredékük (4%) került gimnáziumba, miközben 15% sehol sem tanult tovább.⁴ S tegyük hozzá, ezek a százalékos arányok kizárólag a felvetteket és nem az adott iskolatípus elvégzéséről tudósító végbizonyítványt szerzők nagyságrendjét tartalmazzák!

Madártávlatból

A téma aktualitását már önmagában a fenti számok is megfelelő súllyal indokolnák, de ráadásul a hazai könyvtárpolitika stratégiai céljai között ugyancsak kiemelt helyen szerepel a hátrányos helyzetű rétegek fokozott segítése, kulturális beilleszkedésük, tanulási és munkavállalói esélyeik növelésének hatékony támogatása. A jelzett célok és a mindennapi tapasztalatok (jövedelmi és lakásviszonyok, munkanélküliségi arányok = 60% körül) közötti feszültségek számunkra egyértelmű feladattá

alakították a tágabb értelmű nyilvános terek igénybevételeire vonatkozó gyakori panaszok vizsgálatát, de leginkább a szűken vett közkönyvtári tennivalók és lehetőségek számbavételét.

Ezért fogalmaztuk meg és küldtük el 2003. szeptember elején alábbi levelünket a 19 megyei könyvtár igazgatójának, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) főigazgatójának.

Tisztelt Igazgató Asszony / Úr!

Szíves segítségét szeretnénk kérni. Az OSZK Könyvtári Intézet munkatervében szerepel „A cigányság kulturális integrációja és a könyvtár” című téma. Sajnos nem áll rendelkezésünkre elegendő pénz egy teljes körű országos vizsgálat lebonyolítására. Csupán esettanulmányokat végezhetünk, néhány ösztönző példa felmutatására marad lehetőségünk. Ezeknek a kiemelkedően érdekes és követendő kezdeményezéseknek a felderítéséhez, összegyűjtéséhez kérjük az Önök szíves közreműködését. Elsőként, minden félreértést megelőzendő hangsúlyozzuk: nem törekedhetünk teljességre, mindösszesen az Önök által ismert és kiemelkedően jónak tartott 2-3 legfontosabb akció elemi információit szeretnénk az Önök segítségével megismerni.

Tudnak-e a cigány származású lakosság kulturális, társadalmi beilleszkedését⁵ szolgáló közkönyvtári akciókról – melyet a 2003-as naptári- vagy a 2003/4-es tanévben folytattak (kezdték el) – akár az Önök, akár a megye más könyvtáraiban? Ha igen, kérjük, válaszlevelükben jelezzék:

- a) a könyvtár postai és e-mail címét,
- b) a téma felelőseit,
- c) a program címét, néhány szóban tartalmát,
- d) bármilyen, a témával kapcsolatos Ön / Önök által fontosnak ítélt kiegészítést. Együttműködésükben, segítőkézségükben bizakodva, válaszaikat legkésőbb 2003. szeptember 22.-ig szeretnénk, lehetőleg e-mailben megkapni.

Fáradozásukat előre is köszönve, az elemi információkat nagy érdeklődéssel várva, szívélyes üdvözzel

Nagy Attila és Péterfi Rita

Az érdemi információk (témák, módszerek, helyszínek, szervezők) taglalása előtt fontosnak ítéljük egy talán nem véletlenszerűen kialakult statisztika közlését. Tartalmas, gazdag választ összesen 3 megyeszékhelyről kaptunk: Debrecenből, Nyíregyházáról és Szekszárdról. Töredékes, de kétségtelenül informatív jelzések érkeztek Kaposvárról, Miskolcra, Salgótarjánból és Veszprémből, míg csupán Székesfehérváron és Tatabányán érezték fontos kollegiális gesztusnak a nemleges válasz egyértelmű jelzését. Tehát a 20 elküldött levélre összesen 9 helyről érkezett egyértelmű válasz. 11 megyei könyvtárban senki nem ért rá, hogy néhány szóban, sorban jelzéssel szolgáljon erről, az előttünk álló évtizedek egyik legsúlyosabb társadalom-, művelődés- és jelesül könyvtárpolitikai kérdésköréről. Túlterheltség, létszámleépítések sorozata, feledékenység? Bizonyára tagadhatatlanul meglévő tények. De ha itt teszünk említést arról a 2003. december elején a Könyvtári Intézetben szervezett 30 órás akkreditált, „A roma kisebbség könyvtári ellátása” című tanfolyamról, melynek összesen 7 fős hallgatósága volt a hazai közművelődési könyvtárosok megközelítően 4000-es seregéből, akkor bizony óhatatlanul másfajta motívumok meglétének esélyeit ugyancsak mérlegre kell tennünk. Nem vagyunk néha kissé hitevesztettek, resignáltak, szociálisan kevésbé érzékenyek, sértődötten befelé fordulók, netán önelégültek, a többségi társadalom jellegzetes előítéleteinek rabjai, a középosztályi értékrend sáncaival „bekerítettek”?

A válaszokat ki-ki maga fogalmazhatja meg a legtisztábban. Mi pusztán egy nyugtalanító jelenséget regisztráltunk.

Elsőként – minden válaszadónknak hálásan köszönve fáradozását, ügyszeretetét, segítőkézségét – rövidített, kissé átszerkesztett formában tekintjük át a beérkezett információk általunk legfontosabbnak ítélt elemeit!

Debrecenből Szilágyi Iréntől kaptunk személyes hangú, gazdag tudósítást.

„Hajdú-Bihar megyében szakértői vélemények szerint 45–50 ezer főre tehető a magát cigány etnikumhoz tartozónak valló személyek száma, ami az ország cigány kisebbségéhez tartozó kb. félmillió személy 10%-a. Az ezer fő alatti lélekszámú községekben lakik a cigány kisebbség 40%-a. A cigánysággal kapcsolatos szépirodalmi és szakirodalmi művek beszerzését, cigány irodalmat tartalmazó állományrészek kialakítását célzó programunk megvalósítását – az etnikai gyűjtemény kialakítását a megyei ellátó rendszerhez tartozó hat kisközség könyvtárban két alkalommal is támogatta a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány. A részfinanszírozás és a kistérségi önrész együtteséből 332 db dokumentumot szerzeményeztünk. A cigány származású írók és költők, a cigányirodalom gyöngyszemei, a cigány hiedelemvilág irodalmi megnyilvánulásai, mesék és elbeszélések alkotják a szépirodalmi állományrészt. A cigányság történelmét és kultúráját bemutató tanulmánykötetek, a másság elfogadását, megértését segítő szociográfiák, riportkötetek tartoznak az ismeretközlő művek közé. Foglalkoztató könyveink a szabadidős tevékenységhez adnak ötleteket. Az óvodások, de serdülőkorúak is haszonnal forgathatják családi programok keretében és a kézműves körökben. A Nagykerekiben lévő gyűjteményt rendszeres használatuk a szomszédos Biharkeresztes pedagógusai.”

Ott jártunk alkalmával felejthetetlen élményt jelentett Pelbáth Józsefné, óvónő beszámolóját hallgatni. Hogyan sikerült az elmúlt évtizedben türelemmel és szeretettel, lépésről-lépésre meggyőznie a cigány szülőket az óvoda, (a fűtött szoba, a biztos étkezés) a játékok, a mesélés együttes örömről és hasznáról. Aminek következtében legújabbán már nem csupán az 5 éveseket íratják ebbe az intézménybe a törvényi előírásoknak megfelelően, hanem a 3 évet betöltött kiscsoportosok is rendszeres óvodai látogatók lettek. Ezek a gyerekek pedig minden valószínű-

ség szerint már sokkal könnyebben veszik az iskolai akadályokat, mint a hagyományos cigány családi közegből közvetlenül, az óvoda kihagyásával érkező társaik.

„A megyei könyvtár módszertani osztálya elvégezte a könyvek szakszerű feldolgozását, a könyvek szerezését, beleltárazását és helyszínre szállítását.

Tervszerű munkánk jelentős állomása volt néhány éve Nagykerekiben, a Bocskai Várkastélyban a romológiai különgyűjtemény megnyitása, átadása. A kiállítással, előadásokkal és az erre az alkalomra készült kiadványokkal (Könyvjelző, Roma kisebbségi tájékoztató, Ajánló bibliográfia a cigány gyermekek oktatásának kérdéseiről) a szakemberek segítségével a cigány kisebbségi kultúra mélyebb megismeréséhez kínálunk folyamatosan lehetőséget.

2003 nyarán negyedik alkalommal került megrendezésre Zsákán a cigány és hátrányos helyzetű gyerekek foglalkoztató és olvasótábora, a Művelődési Ház és Könyvtár dolgozói közreműködésével. A tartalmas programokon naponta 55-en vettek részt.”

Nyíregyházáról Dr. Vraukóné Lukács Ilona a határon túli és a hazai kisebbségek szakreferense adott tájékoztatást.

„Ebben az évben nincs ilyen jellegű kiemelt programunk, de vannak olyan formák, amelyeket éveken keresztül megindítottunk, s igyekszünk ezeket folyamatosan életben tartani. Ezen ténykedéseinkről éppen most készült egy összefoglalás. Ebben az összefoglalóban természetesen nem csupán a cigányokról van szó.

A megyében több településen, részben a letételekre építve, de attól függetlenül is vannak nagy hagyományokkal rendelkező programsorozatok. Sok esetben ezek nem feltétlenül kötődnek a könyvtárakhoz, de nélkülük aligha tudnák lebonyolítani azokat. Mivel egyre több településen csak egy könyvtár van, s ha csak egy, akkor az iskolában, s a könyvtáros olyan mindenes is, összeforrnak a dolgok.

Feltétlenül ki kell emelnem Hodászt, ahol egy igen jóindulatú, készséges, agrármérnökből könyvtárossá átképzett kolléganő dolgozik.

Látogatásunk alkalmával *Pető Mihályné* könyvtárostól megtudtuk, hogy legfontosabbnak az óvodáskorú gyermekek rendszeres könyvtári foglalkoztatását tartja: rajzversenyek, kiállítások, mesemondó alkalmak szervezésével. A Cigány Kultúra Napját 2003-ban már másodszor rendezték meg a Cigány Községi Házal együtt, ahol az óvodásoktól a legidősebbekig minden korosztály képviseltette magát, versek, mesék, eredetmondák előadásával, az élő hagyomány bemutatásával.

„Az iskolában meghirdetett programokra már minden külön felkérés nélkül bekapcsolódnak a cigány származású gyerekek, érzik milyen jó, ha értékelik felkészülésüket, munkájukat” – mondja Hodász hivatástudattal dolgozó könyvtárosa.

Egyébként a Hodászon több évtizede zajló, kulturális beilleszkedési folyamat kihagyhatatlanul fontos, mélyebben megismerendő eleme az egyházak missziós tevékenysége, különös tekintettel a görög katolikus „cigány templom és szociális központ”, valamint a Hit Gyülekezetének, szinte kizárólag cigányokból álló, jó 200 fős közösségének nyilvánvalóan életvitelüket, gondolkodásmódjukat jelentősen befolyásoló hatása.

Vraukóné Lukács Ilona kíséretében Tiszaeszlárra is ellátogattunk, ahol az iskola és a könyvtár együttműködésében volt rendkívül hangsúlyos elem a cigány gyerekek egyéni és kiscsoportos, felzárkóztató jellegű foglalkoztatása.

„Ügynevezett roma letéteket 10 településen működtetünk, átlagosan 60–80 kötettel: Nyírmadán, Uszán, Pátróhán, Hodászon, Kántorjánosiban, Tisza-beccsen, Túrricsén, Tisztaberekben, Nyírpilisén és Tiszaeszláron. Ha forrást tudunk teremteni, akkor cigány népmesmereti előadásokat is szervezünk. (Nyíregyháza, Tisza-beccs, Hodász)

Terveink között többször szerepelt anyanyelvi vers- és prózamondó verseny, de anyagi feltételek híján

csak egyszer sikerült megszerveznünk a romák körében, akkor viszont óvodástól a nyugdíjasig mindenki részt vehetett. Igen nagy volt a siker” – zárul a mélyen elkötelezett, ötletgazdag kollegina beszámolója.

Szekszárdról Németh Judit küldött tájékoztatót több évtizedes gyökerekkel rendelkező tevékenységükről.

„Könyvtárunk 1974 óta kisebbségi ellátó rendszert működtet Tolna megyében. A kötelező feladatvállaláson túl mindig nyitottak voltunk a megyénket érintő kisebbségi kutatások, publikációk, ötletek befogadására. Szekszárd a tradicionális multikulturalitás jegyében élt mindig is, ezt fontos előrebocsátani.

A cigányokat érintő szak- és szépirodalmat – első sorban magyar, de beás és lovári nyelven is – folyamatosan gyűjtöttük, később különálló gyűjteménybe rendeztük.

Tanítóképzőnk szociális munkás szakán sokan tanulnak beás cigány nyelven (kínálunk ehhez szótárt és nyelvkönyvet), majd nyelvvizsgát tesznek, és szívesen választják szakdolgozataik témájául a romákat érintő sorskérdéseket. Az, hogy az állomány egy tömbben megtekinthető, ezért esetleg a nem keregett, de a témába vágó szakirodalmat is tartalmazza, a hallgatók nagy örömeire szolgál, és megkönnyíti a kutatást.

Honlapunkra került a Romológiai Kutató Intézet adatbázisa. Mi magunk is, folyamatos igénynek eleget téve, kutatóknak, önkormányzatoknak témafigyelést végzünk.

Linkjeink között roma weblelőhelyeket is ajánlunk, a különgyűjtemény mellé elhelyeztük a lelőhely címet több példányban, már csak az ingyenesen elérhető internetünket kell használniuk. Ezek látszólag apró figyelmességek, de így a kutató lendülete nem lankad.

Nem nevezhető akciónak, csak finom napi gyakorlatnak, természetes könyvtárosi hozzáállásnak, hogy többször segítünk roma diplomások álláskeresésé-

ben (sikeresen együttműködve a Tolna Megyei Pedagógiai Intézettel), külföldi ösztöndíj elérésében, hazai pályázatok megírásában, javításában. És ha kell, családi ellentéteket simítunk el, vagy kisgyerek születésének örülünk. Bár ezek is a közeledés útjai, de nálunk nem számítanak újdonságnak.

Biztatásunkra internetes tanfolyamainkra is jelentkeztek roma résztvevők, akik az oldott hangulat hatására egy-kettőre elsajátították az alapokat (a barátságos fogadtatás és a biztatás feloldja a félelmet. Ez nem okoskodás.) Bár ők eddig is rendszeres olvasóink voltak, a tanfolyam elvégzése óta magabiztosan használják a különféle adatbázisokat, sőt másokat is szívesen segítenek.

Pályázati úton elnyert támogatás útján a legtöbb cigány lakost számláló – és roma önkormányzattal rendelkező – településeink (többnyire közös fenntartású) könyvtáraiba a népcsoportot érintő, kulturális autonómiájuk eléréséhez nélkülözhetetlen szak- és szépirodalmi dokumentumokat helyeztünk ki 2003-ban.

2004 első felében mutatjuk be Kovalcsik Katalin – Ignác János – Konrád Imre: Bátor emberek című, a cigány kézművességeket ismertető kötetet, játékos kézműves foglalkozással egybekötve, mindenkinek.”

Töredékes, de kétségtelenül informatív jelzések érkeztek még Miskolcra, Salgótarjánból, Kaposvárról és Veszprémből.

Miskolcra Venyigéné Makrányi Margit, igazgató asszony tartotta fontosnak, hogy a hivatalba lépését követő (2003. szept. 15.) sűrű napok egyikén maga is tájékozódjék, és ismereteit mielőbb megoszthassa velünk.

„A megyei könyvtárban egy kolléga foglalkozik a nemzetiségi, kisebbségi, valamint a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásával.

A II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárban az említett témának megfelelő kezdeményezések az alábbiak voltak:

- ☞ Megjelent 2003-ban és terjesztésre került a cigányság kulturális integrációját is feltáró „Cigányság” című bibliográfia.
- ☞ A több éves hagyománynak megfelelően irodalmi estet szerveztünk helyi cigány költőkkel, trókkal.
- ☞ Cigány családok számára zenés, verses találkozó szervezésére került sor az önkormányzati képviselők támogatásával a megyei könyvtárban.
- ☞ Folyamatos a kapcsolattartás a kisebbségi önkormányzatok képviselőivel, akik információért gyakran megkeresik az intézményt. A helyismereti adatbázis ehhez megfelelő háttérrel biztosít.
- ☞ Az önkormányzati cigány rendezvényeken – együttműködés keretében – a könyvtár e területéért felelős szakembere részt vesz.

S végül: terveink között szerepel egy nemzetiségi, kisebbségi konferencia szervezése, mely cigányságot is érinti.”

Salgótarjánból Máté Lászlóné levelét közöljük:

Romológiai különgyűjtemény kialakítása. Szak- és szépirodalom leválogatása illetve tudatos gyűjtése. Az állomány a Tanulási Forrásközpontban kapott elhelyezést, számítva a cigány kisebbségi önkormányzatokon kívül a felsőoktatásban tanulók érdeklődésére is.

A könyvtár Irodalmi Kávéház nevű programsorozata, mely éveken át jelentős kulturális rendezvénye volt a városnak, bemutatkozási lehetőséget kínált a roma együttesek számára. Énekes-táncos, népviselet bemutató lehetőségével szívesen éltek a roma előadók. Ezeket a rendezvényeket kiállítás is kísérte a képzőművész alkotók munkáiból (fajfaragók, festők). A Palócföld egyik főszerkesztője, Dr. Kovács Anna Balázs János cigány festő életét kutató munkája részeként előadást tartott a művész életútjáról, művészeti jelentőségéről a Kávéházban.

Az Európa Klub, mely a könyvtár programsorozata, és az EU-s tagságra való felkészítés jegyében zajlik,

előadásai közé felvette a kisebbségekkel való foglalkozást is. 2003. október végén a „Roma fiatalok oktatása a bővülő Európában” címmel lesz (volt) előadás.

Jelenleg három roma lap jár könyvtárunknak.

További két megyei könyvtárból, **Kaposvárról Bali Aranka és Veszprémből Pardiné Mórocz Magdolna** tudtak még egy-egy helyi kezdeményezésről hírt adni: Barcson „Ki vagyok én? Kik voltak őseim?” címmel zenés, irodalmi műsort szerveztek 2003. december derekán cigány és magyar kisiskolásoknak, a kölcsönös jobb megismerést, elfogadást segítő, illetve Berhidán a községi könyvtár, a község lakosainak igényeihez igazodva negyedik éve rendszeresen pályázati pénzek felhasználásával vásárol cigány témájú és -nyelvű könyveket.

Közelképek

Felderítő vizsgálatunk tervezésének első perceitől kezdve pontosan tudtuk, hogy terepmunka, személyes beszélgetések, interjúfelvételek, lakások, könyvtárak, iskolák, polgármesteri hivatalok, kisebbségi önkormányzatok, rendőrség, cigány-telepek, paplak és templom felkeresése nélkül nem lehet hiteles benyomásokat szereznünk. A következőkben tehát ezekről a látogatásainkról, interjúalanyainktól szerzett ismereteinkről adunk számot röviden.

Elsőként Budapest VIII. kerületében (ahol közmert a roma népesség átlagosnál magasabb aránya)⁶, a Kálvária téren lévő Szabó Ervin Könyvtárban tapasztaltakat foglaljuk össze.

Hegedűsné Zöldi Hedvig: „Azért vagyunk, hogy közvetítsünk!”

„Már nyugdíjas vagyok, 1995-től 2002-ig dolgoztam a Kálvária téri könyvtárban, melynek környékén közismerten jelentős a cigány származású lakosság aránya. Akkoriban 3 nyolcórás és 3 hatórás könyvtáros, tehát összesen 6 könyvtáros dolgozott ott s meg-

közelítően 3000 olvasónk volt. Fél év múltán két nyugdíjast elküldtek, s maradt a 3 nyolcórás mellett egy négyórás munkatárs, mára pedig maradt két nyolcórás és egy négyórás kolléga a régiiek helyén. Közben gyönyörűen felújították a könyvtárat, de az alapterület kétharmadára csökkent (a polcok száma még erőteljesebben), s a beiratkozott olvasók létszáma jelenleg 1500 fő körül van.

A probléma jól láthatóan jelen van, a kérdés csupán annyi, felvállaljuk-e, próbálkozunk-e valamit tenni, kezdeményezni? Vagy bejön, aki akar, s minket egyáltalán nem érdekel, hogy milyen nemzetiséghez tartozik. Korábban is voltak cigány könyvtárhasználók, de az arányokat nehéz meghatározni, mert beiratkozáskor ilyen adatokat nem kér az ember. Nincs tehát nyilvántartásunk, csak tapasztalatokon alapuló becsléseink, főként mióta a könyvtár audiovizuális dokumentumokat is kölcsönöz, azóta szép számmal vannak jól láthatóan a roma kisebbséghez tartozó „olvasóink”, kölcsönzőink. Az ő életmódjukban még ma is rendkívül fontos, hogy este valamilyen közös szórakozás legyen, itt a fővárosban ez főként a televíziót és a videót jelenti számukra. Vidéken talán még most is inkább összegyűlnek a sarkon, a kocsmában, egy ház előtt és beszélgetnek vagy, ami azelőtt általános lehetett, hogy mesét mondanak egymásnak.

Az első kapcsolat általában itt, a videokazetta kölcsönzésénél kezdődik, kivéve azoknál a roma családoknál, ahol van egy tudatos gyereknevelési elgondolás.

A gyerekek egy része már önállóan jön a könyvtárba. Általában nem a szépirodalom kedvéért jönnek, hanem valamit kérnek, keresnek a tanuláshoz, az iskolai feladatok megoldásához.

Időnként együtt jön a szülő a gyerekkel, sokszor már óvodás korban, ott lehet látni, hogy a szülő is szeret olvasni, vagy volt olyan élménye, ami köti az irodalomhoz, és akkor már hozza esetleg a testvért, a szomszéd gyereket, képeskönyvért, és akkor magyaráz neki: „Nézd csak, ott mennyi szép színes

könyv van, ebből fogunk mi vinni haza, és olvasunk este.”

A másik réteg bejön, azt kérdezi „lehet itt videokazettát kölcsönözni?” Egy idő után talán észreveszi körülötte a 30 000 könyvet, meg az újságokat, a hetilapokat is.

Ebből a szempontból is rétegzettnek lehet tekinteni a cigányságot, mert van egy olyan elég masszív réteg, amelyik jön családotól, merthogy ez egy új kínálat, egy érdekes lehetőség. Elsősorban a videó érdekli őket, sokszor a gyerek nyúzza a szülőt, hogy „de vigyél könyvet is!” Mert mi, könyvtárosok megtettünk mindent, hogy erre főlhívjuk a figyelmet. Amíg a szülő válogat (gondolom befolyásolja az is, hogy sokan nem dolgoznak közülük, sok a munkanélküli), nagyon ráérnek, az idővel egyébként is nehezen gazdálkodnak a cigányok, és akkor eltöltenek több órát, hogy 2 db videokazettát kiválasszanak. A könyvtárban töltik az időt, a családi élet folyik, a gyerek csak rohángálna, mi kézen fogjuk, adunk neki papírt, ceruzát, rajzoljon valamit, vagy mutatjuk a képeskönyveket.

Újabban már számítógépekkel is rendelkezik a könyvtárunk, 2002-ben elnyertük az Informatikai Kormánybizottság által kiírt pályázatot, föl is állítottak 6 számítógépet ingyenes internetkapcsolattal, és az most már nagyon érdekli a gyerekeket. Igen nagy a forgalma a gépeknek, szinte mindig sorbaállás van. Előjegyzzzük, hogy ki mikor kerül sorra, és addig is van szabad ideje a gyerekeknek, és nem mindegy, hogy egymást csépelik, vagy addig megpróbáljuk valahogyan lefoglalni őket. Sajnos nem segít ebben az, hogy a mostani könyvtári létszám nagyon le van csökkentve. Ez csak az adminisztrációra és a kölcsönzési feladatokra elég. Amennyit próbál az ember még ebből kiszakítani, annyit tud a gyerekekkel foglalkozni.

Annyi gyerekfoglalkozás van, amennyit önként vállal a könyvtáros a saját szabadidejéből, mert ezt a létszám már nem teszi lehetővé. Van egy hallgatóságos normatíva, amely a Szabó Ervin Könyvtár stra-

tégiai tervében szerepel, 700 olvasóra jut 1 főfoglalkozású. Ez azt jelenti, mondjuk, ha 1400 alatt van az olvasók száma, akkor „egy egész valahány tized” könyvtáros. Márpedig ez a kiskönyvtáraknál még nehezebb, mert oda nehezebb az olvasót becsalogatni, ott kellene igazán a propagandára, a személyes kapcsolatépítésre (óvónők, pedagógusok, szülők, kisebbségi- és kerületi önkormányzati tisztviselők, a helyi sajtó) szánni az időt. Az „egy egész héttized” munkatárs oda van kötve a kölcsönzőpulthoz, nem nagyon tud még külön a csoportokkal, a gyerekekkel is foglalkozni.

Beiratkozott olvasó? Miután már nyugdíjas vagyok, csak megközelítőleg tudom. 1400 felé haladnak, talán elérik év végére az 1500-at. A felújítás előtti időszakban lecsökkent már 1300 fő alá, de néhány éve volt már 1900 és 10–15 évvel korábban, a régi nagy korszakokban 3000 olvasó is. Most felújítás volt a könyvtárban, 15 év után, és egy nagyon szépen átalakított könyvtár nyílt meg. Nagy az érdeklődés, várhatóan emelkedik majd az olvasói létszám is.

A normatívát nem lehet betartani, mert teszem fel ha az egyik könyvtáros beteg lesz, vagy szabadságra megy, akkor megáll a szekér.

Már arra nem nagyon adunk, hogy valaki zsebre tesz-e valamit, vagy sem. Nem ezért figyeljük. Ott álllok a kölcsönzőpultnál, előttem meg sorban állnak az emberek, ilyenkor nem tudok tájékoztatni vagy nem tudok odamenni a polcokhoz és megmutatni, ha nem találja amit keres. Tehát nem tudok neki segíteni, miközben ott vannak a számítógépek, s ott is sok segítség kellene.

Hogyan lett a 3000-ból 1300 olvasó? Ez a drámai csökkenés tizenvalahány év alatt történt. Véleményem szerint ez összefügg a nagyobb társadalmi változásokkal: csökkent az olvasás szerepe az emberek életében, nőtt először a televízió, aztán a videó, aztán a számítógép szerepe mint információszolgáltató eszközöké. Továbbá az a környezet, ahol a könyvtár van, erősen kezdett leromlani, kezdett átalakul-

ni, mert változott a lakosság összetétele, romlik a lakásállomány is.

Sokat fejlődött közben az iskolai könyvtárhálózat, és a pedagógus kollégák ugyancsak törekednek arra, hogy használtassák az iskolai könyvtárakat. Csak az iskolai könyvtár bezár valamikor 2-kor, 3-kor, és ott van a gyerek előtt az egész délután, az este, akkor rohan a játszótérre, vagy az utcán csatangol. Amikor jön a hideg, meg az eső, akkor beszorulnak a könyvtárba.

Először csak bejönnek megnézni, mi van itt? Ha a könyvtáros fél attól, hogy rendetlenséget csinálnak, hangosak lesznek, és ha akkor azt mondja, hogy „itt olyan könyv van, ami téged nem érdekel”, akkor a gyerek többet nem jön. Inkább foglalkozni kéne velük. Ehhez kellene munkaerő és munkaidő. Próbálkozik az ember, mert a könyvtáros alapállása: azért vagyunk, hogy közvetítsünk! Itt annyi kincs van, a tudomány, meg más érdekesség is, hogy használják, ismerjék meg, legyen nekik is fontos. Ilyen alapon próbálkozik az ember, hogy megfogja, hogy próbálja ott tartani őket is.

Nagy sikerről nem tudunk számot adni, inkább folyamatban gondolkodtunk. Az ember lépten nyomon találkozik az előítéletekkel. Aminek természetesen van alapja, de én viszont sok olyan cigány embert ismerek, aki nagyon értékes, tartalmas, igyekvő, és ellenük is gyakran ellenszenvet táplálnak. Csak a külső jegyek alapján, látva, hova tartozik. Azért a szomszédság nagy része tudja értékelni, hogy ez az ember rendes, szépen tartja a lakását, a gyereket rendesen neveli, ez törekszik, ennek van munkája, vagy keres munkát.

Kétirányú kapcsolat kell! Kell egyszer, hogy a cigányság ismerje meg a többség kultúráját, hiszen nem tud boldogulni az iskolában a gyerek, nem tud majd a felnőtt életében sem igazán boldogulni, hogyha őt ez hidegen hagyja, és nem fogja föl, hogy számára ez mennyire fontos. A velük együtt élőknek pedig fontos volna, hogy jobban tudják, miért így él az a cigány ember, vagy miért így beszél, tehát ismerje a

cigányságot. A cigányság kultúrája részben feltárt, de nem széles körben ismert, és nagyon sok föltárni való volna, mert ez is olyan, mint általában a nép-rajz, a paraszti kultúra lassan már nem az, ami a hagyomány volt, és mégis azért a hagyományokat őrizzük. Tehát a cigány ember sem biztos, hogy tudatosan ismeri a saját kultúráját, neki is tudatosabban kellene ezzel bánni. Ezt a két kultúrát nem egymás ellen kell kijátszani, hanem közelíteni kell valahogy egymáshoz, megismertetni az egyikkel a másikat.

Az elmúlt években ezt próbáltuk mi, könyvtárosok a Kálvária téren. Gyűjtsünk olyan anyagot, ami a cigánysággal kapcsolatos, a cigányság kultúrájáról szól! Ez elkezdődött már azelőtt, mielőtt én odakerültem a könyvtárba, már az 1980-as évek végén, amikor a könyvtári állomány elrendezése változott. Akkor jöttek divatba a családi elrendezésű könyvtárak, témacsoportok. És akkor került egy polcra, a „cigány irodalom”, „cigány különgyűjtemény”. Aztán az egy polcból most már tíz polc van. Lehetne sokkal több, ha mindig lett volna elegendő beszerzési keretünk, mindig lett volna elegendő energiánk arra, hogy utána nézzünk, mi jelent meg, hol kapható.

Végül, kialakult egy elég szép gyűjtemény. 2002-ben már több mint 200 címünk volt, kb. 400 körüli példányszámban. Ekkora anyagot már rendszerezni is kellett, ezért kialakítottunk négy kategóriát. Az első az úgynevezett **cigány irodalom**, azaz a szépirodalom lett. Ide olyan szerzők művei kerültek, akik cigánynak vallják magukat. Ezt mondtuk mi, meg így lehetett a szakirodalomban is olvasni, hiszen nem lehet mindig pontosan tudni, de azért kiderül, hogy ki cigány szerző, vagy pedig a cigányságról írt munka került még oda: versesek, antológiák, regények.

A második kategória volt a **cigány népművészet** – így fogalmazom – mert igen szép gyűjtemények jelentek meg cigány népballadából, zenei felvételek, tulajdonképpen forrásközlések. Nagyon sok népművészethez csatolható irodalom is van itt.

A harmadik csoportba először nem nagyon volt anyagunk, aztán később egyre több ilyen kiadványunk lett. Ez volt a **cigány nyelvű, vagy többnyelvű irodalom**, amelyben a cigány nyelvű művek mellé kerültek azok a műfordítások, amelyek más nemzet irodalmának voltak cigány nyelvű fordításai. Természetesen itt még viták vannak. Mi elfogadtuk az ő ítéletüket. Ma még nem egyértelmű, melyiket tekinthetjük hivatalos cigány nyelvnek. Pl. a lovárinak valamilyen változata, ill. Nagy Gusztáv, Choli Daróczi fordításai kerültek ide. Ezek között megvan Madách: Az ember tragédiája, Saint-Exupéry, Kocsino Krajo és mások művei.

A negyedik csoportba a **tanulmánykötetek** kerültek. Mostanában egyre több pedagógiai, szociológiai és néprajzi mű jelenik meg.

2001–2002-ben csináltunk egy kis füzet-bibliográfiát⁷, aminek a célja nem a helyi olvasók tájékoztatása volt, hanem olyan társintézményeké, amelyek nem árt ha tudják, hogy itt nálunk megtalálhatják azt az irodalmat. Úgy tudom, hogy a Szabó Ervin Könyvtár hálózatán belül egyedül a Kálvária téren volt ilyen tudatos állományépítés. Volt másutt is sok mű, egy időben a Dagály utcai könyvtárban is, de aztán később beolvadt a többi könyv közé.

Ezen el lehet gondolkozni, mert lehet, hogy valakiben ellenérzést kelt, miért van itt elkülönítve, „szegregálva” a cigány irodalom? Mégis, úgy gondolom, hogy ez a figyelemfelkeltés egyik fontos eszköze, hiszen így egy helyen találja meg, ami őt érdekli.

Kik használnak cigány irodalmat? Használjuk mi, könyvtárosok. Zömében azonban nem az a réteg használja, amelyikről szól. Voltak, akik használják, belenézgetnek, kölcsönzik, de inkább azok veszik igénybe, akik ebben a témában szakdolgozatot írnak, vagy pedig valamilyen kapcsolatban állnak a cigánysággal pl. pedagógusok vagy önkormányzati és parlamenti képviselők. Próbáltuk megtalálni azokat az embereket, akiknek érdekük, hogy mélyebben ismerjék ezt a témát.

A VIII. kerületben 2–3 iskolában koncentrálódnak a cigány tanulók. Tapasztalható, hogy már a beiratkozáskor, azok a szülők, akik arra gondolnak, hogy a gyerek tovább tanuljon, és jobb legyen az alapképzettsége, azok már az indulásnál a jobb iskolákba viszik a gyerekeket, a Losonci utcába, a Somogyi, vagy a Práter utcába. Ez utóbbi a legjobb hírű iskola. Sőt, a roma lakosságból is az, aki azt akarja, hogy a gyerek eljusson középiskolába, esetleg egyetemre is, szintén oda viszi a gyereket. A gyengébb iskolák a Dugonics és az Erdélyi utcában vannak, itt talán a 80% körül lehet cigánygyerekek aránya.

Sokszor próbálkoztunk együttműködni az iskolákkal, és az a tapasztalatom, hogy „tanárfüggő”, meg „igazgatófüggő” az egész. Tehát, ahol a tanár meri vállalni, hogy gyerekekkel együtt közlekedik az utcán, vagy esetleg közlekedési eszközön, mert úgy gondolja, hogy ez a könyvtár többet ad, mint az iskolai könyvtár, akkor eljönnek. Többnyire könyvtári órákat tartanak, az információhasználat, információfeldolgozás témájában, vagy, helyben az iskolában végzik el a foglalkozásokat. Volt iskola, ahonnan jöttek, és volt olyan iskola, ahol minden évben többször próbálkoztunk, rendezvényeket is szerveztünk, de akkor se jöttek el. És volt olyan napközis tanár, aki azért jött el időnként, hogy a gyerekek ne legyenek beszorítva a padok közé. De ez is a pedagógustól függ. Többféle napközis csoport van, az egyik jött rendszeresen, a másik soha. Volt olyan pedagógus, aki örült, hogy a gyerekekkel most a könyvtáros foglalkozik, és leült Nők Lapját olvasni. Az se érdekelte, hogy ordítanak-e a gyerekek, vagy hogy mit csinálnak a könyvekkel. Neki ennyi volt. Számunkra mégis hasznos volt, mert a mi célunk az volt, hogy a gyerek vegye észre: van egy olyan világ, amelyik érdekes lehet a számára, ahol jól érezheti magát és akkor talán máskor is bejön.

A cigánygyerek nagyobb testvér mellett már 3–4–5 éves kortól szabadon kószál az utcán. Nem egyszer előfordult, hogy jön a három testvér, a nagyobbik már a számítógépnél ül, a kisebbik meg a fordítva

fölvett papucsában császkál a könyvtárban, és néz körül, van olyan gyerek, aki ott tanult meg beszélni. A „tesó” leült, és foglalkozott vele, és mi, ahogy kérdegettük, meg magyaráztunk, lassan elkezdett beszélni. De ha nem beszélnek vele otthon, akkor nem...

Legtöbbször a 8–10–12 évesekkel tudunk foglalkozni, mert aztán önállósulnak. A cigány gyerekek hamar felnőtté válnak, más érdekli őket. Az olvasótáborban is tapasztaltuk, hogy a nagyobbak inkább a fiúkat/lányokat nézték, tehát hamar kezdődik a párválasztás, és akkor kevésbé az olvasmányélményekre figyelnek. A 12 évesek a legfogékonyabbak, sokukkal tartós kapcsolat alakul ki, és aki olvasó marad, és használja a könyvtárat, azok visszajönnek még középiskolás korban is. Van olyan olvasótáboros gyerekünk, aki éveig visszajárt, bár egészen más kerületbe járt már iskolába, de mégis eljött, s ha nem vitt könyvet, akkor is megkérdezte, hogy ilyen vagy olyan témában milyen új könyvünk van.

Egy idő után láttuk, hogy nagyon lassan haladunk, ezért elhatároztuk, hogy próbáljunk intenzívebben foglalkozni ezekkel a gyerekekkel! Pályázat, Orczy-kert, csinálunk a cigánygyerekeknek olvasótáborot! Megbeszéltük: a nyári napközis tábor az Orczy-kertben lesz. Akkor még Váci András volt az igazgató. Önálló termet is adtak, hogy amikor rossz az idő, akkor bent tudunk foglalkozásokat tartani, s ott oldottuk meg az étkeztetést is. Ehhez persze fontos volt a pályázat, mert a könyvtár csak a könyvtárost tudta biztosítani, meg valami papírányagot, meg a könyveket, amikkel foglalkoztunk, de, hogy pl. a rosszabb körülmények között lévő gyerekek is ott lehessenek, ahhoz az étkeztetést is finanszírozni kellett, meg az egyéb programokat, meg a pedagógust, aki vigyázott rájuk. Nem volt ez egy klasszikus olvasótábor, de mégis, gyakorlatilag 5–6 gyerekre jutott egy felnőtt. Mert kiscsoportokat kellett kialakítani, részben azért, mert a figyelmük különben gyorsabban landadt, mint a tudatosan tanuló, érdeklődő gyerekéké. Nem volt korosztályi megkötöttség, mert szerettük

volna, ha ez mondjuk a már olvasni tudó alsó tagozatos diákoktól kezdődik, de akkor jött, hogy „az én testvérem, hadd jöjjön”, és akkor bizony jött a 6 éves kislány, aki még ősszel kerül majd iskolába, és jött a nagyobbik gyerek is. Így kb. 20 fős tábor alakult ki.

A legelső tábor csak egyhetes volt, ennyire futotta az anyagi erőnkből, meg ez volt az első próbálkozás, de aztán még kétszer sikerült megcsinálnunk. Akkor már kététekesek voltak a táborok, este hazamentek aludni, de reggel 8 órától délután 4-ig, fél 5-ig együtt voltunk. Az egésznek az volt a lényege, hogy jól érezze magát a gyerek, de mindig legyen benne valamilyen kulturális téma is, tehát legyen szó benne könyvekről, meg azok tartalmáról, legyenek versek, daltanulás, próbálkozzunk egy kicsit a cigány kultúrával is. Így aztán pár nap múlva már könyvtári programokat csináltunk, nem egy nagy távolság az Orczy-kert és a Kálvária téri könyvtár, szívesen jöttek, mert ott folytatódott a vetélkedő, a könyvtár-bemutató. Élvezték, s ezért legalább kétszer vagy háromszor volt olyan program, ami helyileg bent volt a könyvtárban. Nagy dobozokban vittük a könyveket az Orczy-kertbe, azért, hogy amíg gyülekeznek tudjanak lapozgatni, s akkor amikor valamilyen témáról van szó, tudjunk szemléltetni, ott legyen kéznél a könyv. Ott minden volt a mesékről, gyerekrajzot, képregényt csináltunk például a Pinocchio-ból, mert a gyerekeket érdekelte. Olvastuk a fejezeteket, és ők meg lerajzolták.

Azokkal is kellett foglalkozni, akik elveszítették a türelmüket. Tehát, ne azt mondjuk – ez nem iskola volt –, hogy – „márpedig akkor csöndben maradjál”, hanem találunk ki neki valamit, amit kedve van csinálni. Számunkra nagy élmény volt, és a gyerekek egy része a tábor után is ragaszkodott a könyvtárhoz, és visszajött. Találtunk segítő partnereket is, pl. olyan pedagógust, aki hajlandó volt utána járni annak, hogy mi is legyen a foglalkozás témája, segített megtervezni, hogyan álljon össze a két hét programja.

Sajnos, ez már csak múlt idő...

Érdemes megnézni a felújított könyvtárat. Ég és föld, nem is lehet összehasonlítani, hogy milyenek voltak a 15 éves gázkonvektoroktól fekete falak, és a hosszú csöves gázkonvektor. Igaz ugyan, hogy közben a könyvtárosi létszámleépítések mellett a könyvtár alapterülete az eredetinek 2/3-ára csökkent, s a korábban önálló épületben elhelyezett gyermekkönyvtárunkat elvesztettük. Ott áll üresen, tele van összekötözött könyvekkel.

Azon túl, hogy kölcsönzünk, eszközökkel is foglalkozni kellene a gyerekekkel, s ehhez segítő és hozzáértő ember kellene! Egy gyerekkönyvtárban valamikor, az egyik az gyerekkönyvtáros, évtizedeken keresztül művelte ezt, de ma már nincsen külön gyerekrészleg sem, csak egy sarok, ahol a gyerekkönyvek vannak. „Gyerekkuckó” van fölírva és nincs ember, aki a gyerekekkel foglalkozna, nincs, aki erre lenne képezve, lassan megszűnik minden gyerekrészleg a hálózatban!

Nem tudom, jó irány-e ez? Nagyobb hangsúlyt kellene a felnővekvő nemzedékre, a leendő olvasóra fordítani!

Siker? Gondolkozom rajta, mert úgy könyveltem el ezt, hogy nem egy sikertörténet, ezek csak próbálkozások. Talán van olyan gyerek, aki emlékszik rá, van, aki megőrizte ennek hatását, de a többség nem. Milyen a könyvtári munka: mindig vannak gyors feladatok, mert mindig kevesen vagyunk, mindig van, hogy beteg valaki, s akkor többet kell dolgozni. Nem megy ez olyan egyszerűen, de ezek azok az élmények, amelyek miatt én is fogékonyabb lettem a cigánysággal kapcsolatban. De ott, a Kálvária téren abban a környezetben muszáj volt ezzel a kérdéssel foglalkozni. Figyeltem, töprengtem, próbálkoztam. Néha kifejezetten megdöbbentő élményeim voltak. Egyik nap a könyvtárban feltűnt, hogy a cigánygyerekek az átlagosnál többen ülnek együtt és valamilyen érthetetlen szöveget ismételtetnek. Kérdéseimre kiterő választ adtak („jaj, jaj, jaj, ez nagyon csú-

nya.”), de végül sokadik unszolásomra, nagy nehezen leírták „mondókájukat”.

„Mi vagyunk a davils, a fekete ördögök,
a 8. kerületi rapper kölykök,
kimegyek az útra, a Rákóczi útra,
a mocskos náci ott áll újra,
odamegyek hozzá és szétrúgom az agyát,
ő meg hívja a náci bandát,
én is hívom a rappereket,
seggbe rúgjuk a szkinhedeket.
12 éves koromban a szüleim elhagytak,
magamra maradtam,
a lopás, a rablás lett az életem,
és ha elkapnak, az engem nem érdekel,
mert másnap a jardról
úgyis megszököm.
Ha megint elkapnak, tele lesz a tököm,
ennek ellenére én csak csinálom,
csak csinálom,
a szkinhedeket kicsinálom.”

Meghökkenem, és azóta sem tudok napirendre térni felette, hogy miért van ez. Olyan gyerek mondta, aki olvasótáborban vett részt, könyvtárba is járt utána hosszabb ideig, értelmes, eleven volt, de viszonylag kezelhető s az iskolában sem volt vele nagy baj. Az embernek összeszorul a szíve, mit érezhetett az a gyerek magában, amikor ilyeneket mond. De nem egyedül, vele együtt, a kis cigánygyerekek csapata. Ki és mire tanítja, szoktatja, szocializálja őket?”

Itt minden értelmező, kommentáló szöveget feleslegesnek ítélnék, pusztán emlékeztetjük olvasóinkat: egy közeli múltban nyugdíjazott kolleginánk szavait idéztük!

Landauer Attila: „A szerepre készülni kell!”

A korábban már idézett kitűnő szakdolgozat (Utak és problémák a magyarországi cigánykutatóban) könyvtárosi diplomával rendelkező, szociológus szerzőjét egy-egy (Rákosszentmihály és Kerepes)

önálló esettanulmány elkészítésére kértük fel. Kiforrott, szociografikus írásait a kutatás következő fázisában a majdani önálló tanulmánykötet egyik legfontosabb fejezeteként kívánjuk közölni. Most inkább csak kedvcsináló, érdeklődést keltő mozaikdarabkákat villantunk fel ezekből, a jövőben még bizonyára sokszor forrásként használható írásművekből.

Rákosszentmihály (Bp. XVI. kerület)

A település történeti vázlatának jelzése után kollégánk a 70 537 lakossal rendelkező XVI. kerületben élő, főként oláh (lovárok és csurárok) cigányság létszámát 3000 fős nagyságrendűnek becsüli. Körükben jellemzőnek mondható az úgynevezett diglosszia jelensége, vagyis a szituatív kétnyelvűség: ott-hon, az egymás közötti érintkezésben anyanyelvükön, míg a nem cigány környezetben magyarul beszélnek.

Jelentős mértékű beköltözésük az ország észak-keleti régióiból még az 1970-es évek, főként építőipari munkaerő keresletének köszönhető. Mára megélhetésük többnyire a kereskedelem különböző formáira alapozódik. Az írni-olvasni tudás körükben (az önkormányzat munkatársainak becslése nyomán) 95% körülinek mondható, s a 8. osztályt végzettek kifejezetten iskolázottnak minősülnek. *„Szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkező személy – ugyancsak a cigány kisebbségi önkormányzat munkatársainak becslése szerint – nem lehet több 10–15 főnél több közöttük, s ezek is kivétel nélkül a ma legfeljebb 20–25 éves fiatalok közül kerülnek ki. Érettségizett vagy diplomás oláh cigányt a kerületben nem ismerünk.”* – olvasható Landauer Attila terepmunkáját összegző tanulmányában.

Egyébként a szerző ismer olyan, néhány éve Szabolcs-Szatmár megyéből a kerületbe költözött oláh cigány családot, ahol egyedül a nagypapa mondható írástudónak, s a család tanköteles korú gyermekei nem járnak iskolába. (Budapestn!)

Életmódjukról, az oláh cigányok pénztökéjének és a muzsikuscigányok (romungrók) kulturális tőkéjének „házasodási” hajlandóságáról, a romungrók valamivel magasabb szintű iskolázottságáról, a helyi politikában elfoglalt szerepükről, a vajdaság intézményének felélesztési esélyeiről, kik és hányan kérik a nevükre érkezett hivatalos levelek felolvasását a cigány kisebbségi önkormányzat munkatársaitól és egy sor egyéb érdekfeszítő témáról ír még tudós kollégánk. Mindezekről bővebben majd a tervezett kötetből tájékozódhatnak a téma iránt érzékeny, kíváncsi és tetterre kész könyvtárosok.

Az ismertetés és a felhasznált idézetek mennyiségének íratlan szabályaival folyamatosan küzdve, legyen szabad csupán az esettanulmány zárógondolatának néhány keserű adalékára utalnunk. Mit is tesz a helyi közművelődési könyvtár (300 m², 26000 könyv, 1000 CD, 800 videó, 300 CD-ROM stb.) ennek a társadalmi csoportnak a beilleszkedése, kulturális segítése, felemelkedése, iskoláztatási esélyeik növelése, egyenrangúsítása, érdekében? Az 1988 óta helyben dolgozó, eredetileg földrajz-biológia szakos tanárnő, majd a könyvtárosi diplomát ugyancsak megszerző vezető szerint a 2003 őszén beiratkozott 2600 olvasó között feltehetően összesen 2 cigány származású honfitársunk van, egy 16–18 év körüli testvérpár, akik néha videokazettákat kölcsönöznek náluk!

Szavai szerint nem tud a cigány kisebbségi önkormányzatok létéről, s bármilyen kezdeményezést kizárólag a másik fél részéről tart elképzelhetőnek, véleménye szerint: *„nem nekünk kell kezdeményezni.”* A cigány témájú művek beszerzését, gyermekkönyvtáros munkatársával egyetértésben feleslegesnek ítélik...

Bp. XIII. kerület, Dagály utca

A fentiek kiegészítéseként, szinte csak lábjegyzet-szerűen hadd számoljunk be egy csaknem véletlenszerű, párhuzamos kísérletről, melyet eredetileg egy magyar-norvég nemzetközi összehasonlító vizs-

gálat⁸ keretében végeztünk 2001 őszétől 2003 júniusáig **Jánosi Katalin** igazgatónő és **Oláh Anna** a kerületi Pedagógiai Szolgáltató Központ (PSZK) etnikai referensének irányításával, az alcímben jelzett kerületi főkönyvtárban. (Gyorsan tegyük hozzá, hogy mintegy a hivatkozott publikáció folytatásaként, kiegészítéseként vetjük papírra az alábbiakat.) Eredeti célkitűzésünk szerint a helyi közönség, s benne kiemelten a cigány kisebbség és a könyvtár kapcsolatrendszerének elmélyítését szeretjük volna segíteni, illetve a folyamat elejét, majd végét egy-egy vizsgálati eljárással „lefényképezni”. A Könyvtári Figyelőben közölt írás valójában pusztán a kutatás kérdésfeltevéseit, valamint az induló helyzetet bemutató vizsgálati eredményeket tartalmazza. Itt azonban kötelességünknek érezzük a tematikus kapcsolódás okán a kísérlet megszakadásának hátterét is felvillantani. Stratégiai tervünk szerint 2001 őszén 6 részes előadás, beszélgetés-sorozattal („Én mindent tudok rólad, te semmit sem tudsz rólam”) kívántuk a kerületi pedagógusok, könyvtárosok érdeklődő csapatát a cigány kultúra iránt fogékonnyá, érdeklődővé tenni. Az országos hírvételezők sorát egyre fogyatkozó számú közönség hallgatta. A „beavatkozások” második szakaszában már két szálon folyt a munka. Egyrészt *Kőszegi Katalin* gyermekkönyvtáros gondosan válogatott, cigány és nem cigány 9 évesek számára szervezett játékos, foglalkoztató mese-sorozatot, ahol nem csupán az etnikai különbözőség együttese, de a mesék kiválasztása is tudatosan az előítéletek oldását szolgálta. Másrészt szülőknek, nagyszülőknek és leendő szülőknek – 2002 szeptemberétől 2003 júniusáig tartó, havi rendszerességgel – pszichológus szakember által vezetett kifejezetten gyermek- és fejlődéslélektani kérdéseket taglaló foglalkozás-sorozatot. (A cigányok sajátos gyermeknevelési szokásainak egy teljesen önálló alkalmat szenteltünk, külön erre az alkalomra avatott, felkészült előadóval – hiába.) A meghívottak között, pedagógusi, kisebbségi önkormányzati segítséggel, szándékosan

ugyancsak számos cigány szülő neve szerepelt, akik közül viszont mindössze az első két alkalommal jelentek meg néhányan. Jó szándékú, a könyvtár oldaláról induló, az interetnikus közeledést szolgáló kezdeményezést terveztünk, valósítottunk meg s mégis talán fél-sikerről szabad csupán számot adnunk. A gyerekek pompásan „vették a lapot”, önfeledten figyeltek, együttműködtek, rajzoltak, dramatizáltak, véleményeket ütköztettek és minden bizonnyal sokat tanultak indirekt módon a mesékből, illetve egymástól. Évek múltán is keresni fogják a könyvtáros Kati nénit, aki olyan sok élmenyvel gazdagította őket, mi több talán még megszületendő gyermekeik számára ugyancsak marad majd továbbadható, mesélhető emlék. Ez a bátran vállalható siker!

Pedagógusok, könyvtárosok és szülők? Nos, a jó szándékú közeledés ezen a síkon csupán jámbor óhaj maradt. Hogyan kellett volna hatékonyabban felébreszteni a szülői, pedagógusi felelősségtudatot – különös tekintettel a többségében romungro csoporthoz tartozó, de a cigány azonosságtudatot alig vagy egyáltalán nem vállalók körében?

Bizonyára vannak jól megragadható okai is a jelzett fél-sikernek, fél-kudarcnak: radikális létszámleépítés a könyvtárban, közismert túlterheltség a családban, az iskolában, sokkal mélyebben kellett volna előzetesen feltérképezni az érintett cigány családok legégetőbb gondjait stb. Külön vizsgálat tárgyát képezhetné, hogy a könyvtár tudatosan épített cigány tematikájú állományegységeit miért használják a származás okán érintettek oly kevesen s jóval számosabban a felsőoktatásban résztvevők vagy a segítő foglalkozást hivatásnak választók?

A könyvtár légköre – *Péli Tamás* hatalmas és lebilincselő olajfestménye a lépcsőfeljáróban, a könyvtár vezetőjének mélységes szakmai elkötelezettsége, közismert szociális, interetnikus érzékenysége, a kollégák maximális együttműködési készsége – minden tekintetben a sikeres közvetítői funkciók esélyeit erősíti. S mégis marad a fél-siker hiányérze-

te, a folytatás reményének ideiglenes felfüggesztése, az önkorrekciónak, a tudatosabb előkészítés kikerülhetetlen feladata.

Talán nem egyszerűen önvigasztalás, ha a bevezetőben emlegetett 2003. decemberi tanfolyam egyik résztvevője, Peszeki Imréné, tapasztalt kenderesi gyermekkönyvtáros megjegyzését idézzük: „*azok a cigány gyerekek a leghűségesebb olvasóim, akiknek a szüleit már 20 évvel ezelőtt sikerült a könyvtár használová tennem, akikkel a mesehallgatás, a bábozás, a játék, a dramatizálás, az olvasás örömein keresztül ezt az intézményt meg tudtam szerettetni*”. Szakirodalmi adataink ugyancsak ezen a téren jelzik a konfliktus egyik lehetséges, hosszú távú megoldását. Family literacy, vagyis a szülő és a gyermeket egyszerre kell érdekeltté tenni a sikeres iskolai előmenetel egyik legfontosabb előfeltételeként számon tartott elemi, eszköz jellegű tudás, az árnyalatokban gazdag szókinccs, a gyakori, intenzív beszélgetések nyomán felépíthető, szövegértő olvasási készség kellő szintű elsajátításában, az olvasás iránti kíváncsiság, igény megalapozásában és megerősítésében.

Ózd

Ózd 45 ezres lélekszámú város, a Heves-Borsodi dombság legnagyobb települése. A hagyományosan ipari város 160 km-re található a fővárostól, 60 km-re a megyeszékhelytől, Miskolctól. A település-szerkezet jellegzetessége, hogy a vasgyár 1861-ben a mai város központjában épült és terjeszkedett, s azt vette körül a völgyekbe kinyúlva a lakóövezet. Ezért hívják a nyolc völgy városának Ózdot.

Ózdon – mint általában más településeken sem tudható pontosan a cigány lakosság aránya. Az ilyen típusú összefrást nem teszi lehetővé az adatvédelmi törvény, valamint az 1993. évi LXXVII., a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Jogairól szóló törvény. Interjúalanyaink és a helyi Cigány Kisebbségi Önkor-

mányzat (CKÖ) beszámolója alapján azonban azt mondhatjuk, hogy Ózdon a cigány lakosság aránya 25-30% körülire tehető.

A településen a cigányok már a 19. században, a vasgyár létrejöttével letelepedtek. Ősi mesterségeik, a szegkovácsolás, üstfoltozás, szén- és mészégetés jól összeillett a vasgyári tevékenységekkel. A cigányok ekkor telepedtek le a városközpontot körülölelő kis völgyekbe.

A rendszerváltozást, a város ipari, gazdasági összeomlását példa nélküli munkanélküliség követte: a munkaképes korú lakosság 60%-a, a munkaképes korú cigány lakosságnak pedig 87%-a veszítette el munkahelyét. Ők a kohászatban, a bányászatban és a háttérparban dolgoztak. De az eltelt idő, és az átképzések után is még 20% körüli a munkanélküliek aránya a városban.

A valamikori törzsgyári területen tevékenykedik az Ózdi Ipari Park. A nagyvállalat felbomlása után egy utód kft. jött létre, s így jelenleg közel 100 különféle vállalkozás, kisebb üzem működik ott. A klasszikus, hagyományos értelemben vett régi kohászkodásnak tehát vége.

Az Ózdi Városi Cigány Kisebbségi Önkormányzat koncepciója a 2002–2004 közötti időszakra c. dokumentum a fejlesztésről szóló fejezetében az oktatás mellett a következőket fogalmazza meg: „*A családpolitika elemeként a hitközsőségekkel való kapcsolatteremtés stratégiai feladat lesz. Világossá vált, hogy szükség van a hitéleti gyakorlatra és hitközsőségek embert formáló munkájára. Elért eredményeiket, szervező kapacitásukat, gyakorlati sikereiket éppen a cigány kisebbségi koncepciókból kifejezteni súlyos tévedés. Nem lehet a jövőben mellőzni.*”

Ózdi látogatásunk során összesen 100 gépelt oldalnyi interjút készítettünk. Beszélgetőpartnerünk volt a városi könyvtár igazgatója, a Tagore Tanoda vezetője és több munkatársa. Elmondhatjuk, hogy a felvett anyag nagysága ellenére is hiányérzettel távoztunk Ózdról, hiszen több esetben is jó lett volna a másik felet is meghallgatnunk, mint például a vá-

rosi önkormányzat illetékeseit, a CKÖ képviselőit, vagy pedagógusokat – óvónőket, tanítókat, tanárokat – a város különböző intézményeiből. Egy esetleges későbbi adatfelvételkor azonban ők mindenképp interjúalanyaink között kell legyenek.

Elsőként tehát lássuk a Városi Könyvtár igazgatójával, **Bánfalvi Lászlónéval** készült beszélgetés legfigyelemre méltóbb gondolatait. Az igazgatónő tíz éve került az intézmény élére, amely 1988-ban költözött jelenlegi helyére, az egykori Tanácsháza épületébe. Ottjártunkkor is éppen az épület homlokzati felújítása zajlott, amely a teljes rekonstrukció részét képezi. Az igazgatónő a könyvtár helyzetét firtató kérdésünkre a következőket válaszolta:

„Egy könyvtárban soha nem elég a pénz. Szerintem sem dokumentum vásárlásra, sem egyéb másra, de én azt tapasztaltam az elmúlt 10 évben, hogy Ózd város önkormányzata lehetőségeihez képest – és ezt nagyon hangsúlyosan mondanám, hogy lehetőségeihez képest, mindig maximálisan támogatta ezt az intézményt. Az éves költségvetésünk 20 millió forint, amiből 2 millió forint körüli összeget tudunk származtatni fordítani. Évente 3000-3500 beiratkozott olvasónk van, azonban a könyvtárhasználatok száma évről évre növekszik. Ez a 30 ezret mindig meghaladja.

Lehet hallani, hogy másutt csökken az iskolába kerülő gyerekek száma. Itt Ózdon nem így van. Egyértelműen azért van ez így, mert a cigány lakosság körében sok a gyerek. Ha a gyerekek könyvtárhasználatáról beszélek, meg kell említenem, hogy itt van olyan általános iskola, ahol kilencven százalékos a cigány gyerekek aránya. Lehetőség szerint ott vagyunk minden iskolában, mind a könyvtárhasználati foglalkozások, mind a könyvtárbeutató órák keretében. Tehát legalább ezen alkalmakkor a gyerekek megjelennek a könyvtárban. Legalábbis csoportos foglalkozásokra hozzák őket a pedagógusok. Tapasztalatom az, hogy rendkívül lelkiismeretes és nagyon jól felkészült pedagógusok dolgoznak ezekben az intézményekben. A mindennapokban hosszú

évek óta már, és egyre növekvő mértékben kellett, hogy alkalmazkodjanak a cigány gyerekekhez. Lehet, hogy nem valami jó szót használok, de azt kell mondanom, hogy nagyon nagy profizmussal dolgoznak. Minden lehetőséget megragadnak, hogy támogassák ezeket a gyerekeket. Különböző felzárkóztató programok élnek az iskolákban, amelyeknek könyvtári vonatkozásai is vannak.

Közvetlen környezetünkben például 2000-ben nyílt meg a Tagore Tanoda, amely a Pályaorientációs Alapítvány támogatásával kimondottan a cigány gyerekek iskolai tanulásának elősegítésére jött létre. Vezetője Váradi Gábor cigány festőművész. Ő volt az, aki felvállalta és a Soros Alapítvány támogatásával elindította ezt a mozgalmat. Megnyerte hozzá az önkormányzat támogatását, önálló épülettel, most már megfelelő fűtéssel, megfelelő környezettel. Például ott nagyon sok pedagógus – munkáján túlmenően – is oktatja azokat a cigány gyerekeket, akiknek felzárkózásra van szükségük.”

Ózdi látogatásunk másik színhelye a fentebb említett Tagore Tanoda volt. Tevékenységükre és nem mindennapi küzdelmeikre még később kitérünk. Előljáróban a könyvtár oldaláról vizsgáljuk meg a két intézmény kapcsolatát. Mint látni fogjuk, a hagyományos könyvtári funkciókon túl még hányféle módja van a segítségnek. Ezek a hétköznapi megnyilvánulások azok, amelyek alapvetően befolyásolhatják egy településen a könyvtár megítélését.

„Hogy miben segít az ember? A könyvtáros abban tud segíteni, hogyha ide áthozzák a gyerekeket – márpedig ugye áthozza a pedagógus a gyerekeket, akkor itt tanulhatnak, vagy eltölthetik a szabadidejüket. A pedagógusok azért járnak ide, hogy az interneten a pályázatok után kutassanak, vagy van, amikor csak azért jönnek át, mert éppen nincsen faxuk. Több alkalommal adtunk már át könyvanyagot gyermekkönyvtári anyagunkból – ami nálunk kivonásra került az állományból, és úgy ítéltük meg, hogy szükségük lehet rá. Ezt ők nagyon szívesen fogadják és használják. Büszkén mondom, hogy nem-

régiben megköszönték ezt a könyvtárnak azzal, hogy többek között tolerancia díjat kaptunk tőlük. Nagyon hálásak minden segítségért; mi pedig azért vagyunk hálásak, mert mi is sokat tanulunk tőlük. Megmondom őszintén: keménységet, odafigyelést, önzetlenséget.”

A könyvtár igyekszik a helyi igényekhez igazodni; ezért pályázott 2000-ben a Roma Észak-magyarországi Régió Szervezet támogatásával a Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványhoz, melytől 100 ezer forintot állománygyarapításra nyert is. 2002-ben ismét sikeresen pályáztak, s ekkor 50 ezer forintot kaptak.

„Cigány népismeret és irodalom – úgy gondoltuk, ezt írjuk ki az állomány ezen része fölé a polcra. Az elmúlt években, amikor a pedagógustovábbképzések is beindultak, elég sok pedagógus választotta a hátrányos helyzetű gyerekekkel való foglalkozást. Különbőle iskolákban tanulnak a pedagógusok tovább, és a tanuláshoz is használják ezt az anyagot. Ebben van szociológiai munka, a cigányság történetével kapcsolatos anyag, gyerekeknek és felnőtteknek szép-irodalom és nyelvkönyvek. Próbáltunk a lehetőségekhez képest mindent megvásárolni. Mellérendeltük azt, ami már a könyvtári állományban megvolt, és ha valaki ebben a témában keres irodalmat, rögtön tudjuk mutatni.”

Az Ózdi Városi Könyvtár is azon könyvtárak közé tartozik, amely az IKB-s pályázaton nyert hat számítógépet. Tartottak tőle, hogy ez elviszi az olvasókat, de éppen ellenkezőleg történt. Sok olyan fiatal behozott a könyvtárba, akik jártak ide internet tanfolyamra, s ekkor felfedezték, hogy van itt más is. Szintén az iskolásokat várják a már 15 éve működő nyári olvasótáborukba, amely napközis jelleggel két hétre nyújt programot az érdeklődő gyerekeknek.

„A könyvtár minden évben indít 2–4 gyerekklubot, melyek résztvevőinek jórésze cigány. Ezekbe a klubokba egy osztályközösségből jönnek a gyerekek: van köztük cigány gyerek és van köztük nem cigány. Ugyanúgy van olyan gyerekklub, ahol több a

cigány, mert abban az iskolában is több, ahonnan esetleg ez a gyermekklub szerveződött. Egyértelműen nagy szerepe van a pedagógusnak.

Van olyan szülő, aki hozza a gyereket, és utána ő is olvasóvá válik, de tudunk olyan gyerekekről, aki boldogan jönne, de az első foglalkozás után mégsem jelenik meg a könyvtárban. Valószínűleg nem volt meg otthon az a fajta háttér, hogy: igenis, igenis, igenis gyere.”

A könyvtár őrzi a Cigány Kisebbségi Önkormányzat jegyzőkönyveit, s a nemrégiben e szervezet élén végbement személyi változások eredményeként mintha változás mutatkoznék a két fél kapcsolatában.

Rendezvényeik sorában érdekességnek számított a „Történelmi egyházak Ózdon az ezredfordulón” című. Ezen alkalmakkor lehetőségük volt a településen működő egyházaknak a bemutatkozásra, történetük ismertetésére. Mindannyian beszámoltak többek között cigány híveik támogatásáról, illetve karitatív tevékenységükről.

Beszélgetésünk végén az igazgatónő hangsúlyozta, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a közösségkapcsolatoknak. Mert nem elég kiválóan tenni a dolgukat, erre a környezet, a döntéshozók figyelmét is fel kell ahhoz hívni, hogy a költségvetési szavazásokon ne a könyvtár kerüljön az utolsó helyre. Ezért adnak rendszeresen hírt magukról a helyi lapban, jelennek meg a város különböző rendezvényein, s vannak benn a helyi köztudatban. Nem véletlen tehát, hogy az önkormányzati testületi szavazásokon mindenkor számíthatnak a képviselők támogatására.

„A könyvtárban alapállás, és ezt minden kollégám is magáénak tartja, – mondja az igazgatónő – hogy: nincs olyan, hogy nincs.”

Mint azt már korábban említettük a város Tagore Tanoda névre keresztelt intézményébe is ellátogatunk. Érdekes, hogy hasonló tevékenységet folytató intézmény működik Nagykanizsán is, és az uszkai polgármester is terveik között említette egy tanoda

létrehozását. A nyáron-ősszel készített interjúkból kiderül, hogy mindenki helyzete könnyebbedését várja ezügyben a 2004-es esztendőttől. Ugyanis ezután ezek az oktatást segítő intézmények is részesülnek állami támogatásban, fejkvóta jár a hozzájuk járó gyerekek után. Tevékenységük ezáltal tervezhetőbbé válik, s nem kell csupán a különböző pályázatokon elnyert bevételekre támaszkodniuk.

Első interjúalanyunk **Adamovics Lászlóné**, az alapítvány elnökhelyettese volt.

„Ez a tanoda 1999-ben alakult meg, s a Rabindranath Tagore nevet vette fel az indiai származású cigány költő után. A tanítás 2000 szeptemberében indult el a tanodában. Hátrányos helyzetű, többségében roma származású gyerekek járnak ide. De járnak ide nem romák is. A gyerekek továbbtanulásával, a tanulás elősegítésével, korrepetálással foglalkozunk. De folyik itt hagyományörzés, zenélés, és van irodalmi színpadunk is. Sokrétű és nehéz a feladatunk, mivel Ózdon 15 ezer cigány él. A tanoda ingyenesen, minden kötöttség nélkül működik. A gyerekek déltől folyamatosan érkeznek hozzánk. A legtöbbben azért is járnak be, mert itt kapnak enni. Igaz, hogy nincsen rá pénzünk, de mindig kiszorítjuk, hogy uzsonna az legyen. 6 évestől 18 évesig jár ide gyerek, még gimnazisták is. Ha valaki úgy érzi, hogy neki valamiből jobbnak kellene lennie, akkor azt abból a tárgyból szaktanár korrepetálja.

A pedagógusok eleinte a Soros Alapítványtól kaptak ösztöndíjat, és akkor még rengeteg tanár volt. Ez idővel megszűnt, mivel a Soros Alapítvány a beindulást támogatja, aztán fokozatosan kivonul a tevékenységekből. Jelenleg van itt olyan pedagógus, aki ingyen tanít. Délutánonként nyolc tanár foglalkozik a gyerekekkel: van, aki minden nap bejár, van, aki egy héten háromszor. A tanárok között nincs cigány, de az egy iskolaigazgatón kívül nem is tudunk arról, hogy Ózdon lenne cigány tanár.

Jelenleg három olyan gimnazistánk van, akik korábban is ide jártak a tanodába. S a mostani nyolcadi-

kosok közül tízen vállalták, hogy középiskolában tanulnak tovább. Egy-egy délután átlagosan ötven gyerek fordul meg nálunk. Ők maguk mindig hoznak újakat, aki eleinte csak beszélgetni jönnek, majd idővel már tanulni is ittmaradnak. Veszik elő a könyvet, írják a leckét, s egy idő után már másképp állnak hozzá a dologhoz.”

Várad Gábor festőművésznek, a tanoda kitalálójának legnagyobb fájdalma az idei őszön az volt, hogy hideg napokon a gyerekeket el kellett küldeni, mivel fűtés hiányában az épület alkalmatlan volt bármilyen tevékenységre. Bár a tanoda különböző pályázatokon jelentős összeget nyert a fűtés korszerűsítésére, ezt az összeget az önkormányzat nem utalta át, így október végéig sem kezdődtek el a munkálatok. Látogatásunknak ez volt az a pillanata, mikor nagyon sajnáltuk, hogy nem kérdezhettük meg a másik felet, s így nem is érthettük meg az eseményeket. Jó lett volna az illetékes önkormányzati alkalmazottat a késlekedés okairól meghallgatni. Tény és való azonban, hogy látogatásunk napján, mikor a hőmérő higanyszála 0 fok alatti értéket mutatott, az épületben sem volt 5-6 foknál melegebb, s bár télikabátban készítettük az interjút, a másfél órás beszélgetés végére mi magunk is jéggá dermedtünk. (Mint arról a tanoda később értesített bennünket, az épületbe 2003 végén bevezették a gázfűtést, így működésük könnyebbé vált.)

Mint azt Várad Gábor elmondta, reményre a fejkvóta bevezetése ad okot. Az iskolai oktatás háttérintézményeként létrejövő tanodai hálózat állami normatívája működésükben biztos pontot jelent ezután.

Mindezen túl bizakodásra ad még okot, hogy az Ózdon élő cigány gyerekek romungrók, tehát anyanyelvük a magyar. A tanoda vezetőjének véleménye szerint az iskola szempontjából: *„ez nem rossz helyzet, mivel így könnyebb a helyzetük az iskolában, mivel nyelvi nehézségeik nincsenek.”*

Ezen a ponton hadd egészítsük ki Váradi Gábor gondolatait. Mert bár ugyan valóban könnyebb ezeknek a gyerekeknek a helyzete, de ez egyben nem jelenti azt, hogy ne lennének nyelvi nehézségeik. *Basil Bernstein* óta tudjuk, hogy egy adott nyelven belül kétféle nyelvhasználat, kód létezik: a korlátozott és a kidolgozott. Ezek a gyerekek nagy valószínűséggel otthon, a családban a korlátozott kód használatát sajátítják el, s az iskolába kerülve találják szembe magukat egy ugyanazon a nyelven beszélő, de más kódot használó személlyel, aki az iskola kódjával, a kidolgozottal próbál velük kommunikálni. Ezek a gyerekek feltehetően sokféle szociokulturális hátránnyal érkeznek az iskolába. De *Pierre Bourdieu* szavai szerint mindenféle műveltségbeli hátrány közül éppen a nyelvi hátrány a legnagyobb. Bizakodhatunk, hogy az ózdi kisiskolások talán kissé szerencsésebb helyzetben vannak, mint az ország más pontjain élő például beás társaik, de nem szabad azt gondolnunk, hogy nyelvi hátrányuk nem bír nagy jelentőséggel.

Váradi Gáborral készített interjúunknak akár mottója is lehetne az általa megfogalmazott mondat: „Ha csak egy gyereken is segítünk, már az is megéri.”

Utolsó interjúalanyunk a tanoda egyik tanára, **dr. Tóth Józsefné** volt. Az agrármérnök-pedagógus tanodai munkájának indítékairól a következőket mondta:

„Korábbi munkahelyemen – ahol tizenhárom évet töltöttem el –, enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekek szakképzésével foglalkoztunk, kidolgozva a roma gyermekek szakképzését. Miután rokkantnyugdíjba kerültem, 2000-ben megismertem Váradi Gábor festőművész urat. Azóta is együtt dolgozom vele és együtt húzzuk a tanoda szekerét.

A tanulássegítés lényege, hogy önkéntes alapon jönnek hozzánk a gyerekek. Tehát azokat a gyerekeket segítjük, akik ezt a segítséget igénylik. Nincs kényszerítő körülmény a tanodában, tehát mindenki bejöhet, aki szükségét érzi, aki a segítő kezet elfogadja.

Bejönnek tanítás után a tanodába, és akkor elkezdjük a leckével való foglalkozást. Megkérdezzük, hogy kinek milyen problémája van. Itt tulajdonképpen mindennel tisztában kell ahhoz lenni, hogy segítséget tudjunk adni. Logopédusunk, fejlesztő pedagógusunk, óvopedagógusunk és tanítónk is van. Van egy kis team, amelynek tagjai szeretettel és a szeretet pedagógiájával foglalkoznak ezekkel a gyerekekkel.

Nyári programunkba a tanulóstréninget is bevettük, hogy a gyerekeket megtanítsuk tanulni. Ez a pótvizsga-felkészítéssel párhuzamosan zajlott. A tanári kar egyik része foglalkozott azokkal a gyerekekkel, akik a nyári szünidőt gondtalanul, játékkal szerették volna eltölteni, a pedagógusok másik része viszont azokkal a gyerekekkel, akiket fel kellett készíteni a pótvizsgára. Öt gyerek pótvizsgára felkészítő volt, és mind az öt gyerek sikeresen pótvizsgázott és felsőbb osztályba lépett.

A napi tanodai munkám után elmegyek egy családhoz, és ott a gyerekekkel – természetesen a szülőkkel is – leülve egy asztalhoz megcsináljuk a házi feladatot. Ez naponta egy-másfél órát jelent. A szülők figyelik a gyerekek munkáját, így kontrollálják azt, hogy a gyerek mit teljesít. Képet kap a gyerek teljesítményéről, látja, hogy hol vannak hiányosságok, mivel fontosnak tartjuk a család bevonását a tanulásba.”

Az említett gyerekek egyike első osztályos, másikuk másodikos. A nagyobbik osztályfőnöke és az igazgatóhelyettes is elismerését fejezte ki a tanodának, mivel szemmel látható fejlődést tapasztalnak a gyerekeknél.

A Tagore Tanodában két éve működik a „Tanulás a családjért” című szocializációs és készségfejlesztési program, amelyben szintén nagy szerepet kap a családi kapcsolattartás.

A beilleszkedés egyik lehetséges útja – az uszkai cigányság találkozása a kereszténységgel

A bemutatásra kerülő történet példaként szolgálhat arra, hogy a kisebbségi létben élők miféle eszközök, intézmények segítségével, hányféle módon illeszkedhetnek be, lehetnek egyenrangú tagjai egy társadalomnak.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Uszka községben⁹ – amely a fővárostól 360 km-re, Nyíregyházától, a megyeszékhelytől 120 km-re található – 1970-ben kezdte meg hittérítő tevékenységét a szomszédos Kölcse falu boltosa, *Kopasz Jenő*. Elmondása alapján tudjuk, egy este olyan Igét kapott, hogy menjen a sövények mellé. Értelmezése szerint ez azt jelentette, hogy az elesett, számkivetett cigányok felé forduljon, s vigye el közéjük Isten Igéjét¹⁰. Ellenérzéseivel, előítéleteivel dacolva került Uszkába, ahol az első időkben a cigányok még tettelegességhez is folyamodtak, hogy elkergessék őt házaiktól. Kitartásának eredményeként rövidesen a cigány közösség jelentős része az ő vezetésével a Szabadkeresztyén Egyház tagjává vált. Az uszkai gyülekezet ma is működik, annak ellenére életképes maradt, hogy néhány évvel ezelőtt elhunyt Kopasz Jenő.

E cigány gyülekezet története több mint 30 esztendőre tekint vissza, s reméltük, hogy sikerül e több mint negyedszázados múlt alatt a tagok életében végbement életminőségbeli változások ívét megrajzolnunk.

Uszkában 1970-től kezdődően gyökeres változást eredményezett a cigány emberek életében a hit megjelenése, a gyülekezet létrejötte, a megtérések nagy aránya. Ezeket az elmozdulásokat egyrészt a hívek maguk is megélik, és számon tartják, nem kis büszkeséggel vállalják fel a világ előtt, másrészt a térségben is híre ment a „különös történetnek”, harmadrészt pedig a faluról készült filmek, a sajto-

ban megjelent írások közvetítésével a tágabb környezet is tudomást szerezhetett az uszkai közösség megalakulásáról. A híradások jórészt a szembetűnő, kézzelfogható jelenségek lenyomatának elkészítésére vállalkoztak csupán, az életvitel elemeinek átalakulását tudományosan, a szociológia eszközeivel mindeztidáig nem vizsgálták. A kutatás nehézsége vélhetően abban áll, hogy egy ilyen, „az élet egészével való elmozdulás” eredője ugyan pontosan kijelölhető, de azoknak a párhuzamosan zajló folyamatoknak az összessége, amelyek az eredővel hasonló irányba hatnak, rendkívül nehezen körvonalazható. Jelesül az uszkai cigányok életében bekövetkezett módosulások mindenképpen összefüggésbe hozhatók a szabadkeresztyén értékrend elsajátításával, ugyanakkor bizonyos össztársadalmi tendenciák, speciálisan helyi tényezők, s ezek együttállása is valószínűleg komoly szerepet játszott a folyamatban. Egy kizárólagosan a hit szerepének feltérképezésére irányuló vizsgálat óhatatlanul szembe találja magát a paralel folyamatok elhatárolásának nehézségével; s az analízis munka sikerességéhez elengedhetetlenül szükséges lenne egy mélyreható, egyéni retrospektív elemzés, egy minden ágensre kiterjedő széles körű longitudinális vizsgálat.

Módszertan

Első adatfelvételünkre 1995-ben került sor, amit 1996-ban megismételtünk, majd 2003 nyarán sor került egy harmadik utazásra, adatgyűjtésre és interjúkészítésre. Ez utóbbi utazásunkkor a kultúra és társadalom viszonyára összpontosítottunk; kiemelten vizsgáltuk azon intézmények és személyek tevékenységét, akik napi kapcsolatban állnak a cigány közösséggel és feltételezhetően tevékenységük hatással van vagy lehet a közösség életvitelére, szokásaira és normáira.

Ott-tartózkodásunkkor interjúkat készítettünk a faluban mértékadó véleménnyel bíró magyar személyekkel (az orvos-polgármesterrel, a jegyzőnővel, a védőnővel, a református lelkésszel, a körzeti megbízott rendőrrel), valamint jártunk olyan cigány családoknál, amelynek valamely tagja valamilyen szempontból meghatározó személyisége a közösségnek. A kérdőíves adatfelvétel módszerét elvetettük, mert előzetes tapasztalataink azt mutatták, hogy pusztán a papír és ceruza jelenléte a cigány emberek számára hivatalos színezetet ad a beszélgetéseknek, s tartózkodóbbá teszi őket.

Az interjúk készítésén túl a résztvevő megfigyelés (participant observation) módszerét alkalmaztuk.

A gyülekezet uszkai létrejöttének okai

Az utóbbi évtizedekben Magyarországon a történelmi egyházakon kívül a kisegyházak is számottevő karitatív és missziós tevékenységbe kezdtek. A társadalmi differenciálódással együtt jár a vallás hagyományos szerepének radikális megváltozása, s e társadalmi alrendszer mindez alkalmazkodásra készteti. A társadalom részéről jelentkező igény intenzívebb feladatvállalásra ösztönöz mind abban az esetben, ha az állami intézmények munkája nem kielégítő egy adott területen; mind pedig akkor, ha átmenetileg ellátatlanul maradnak bizonyos feladatok, illetve némely csoportok az átlagosnál jobban rászorulnak a gondoskodásra. Az egyházak helyi társadalmakban való megjelenése több formában történhet, melyek közt mindenképp említendő a kulturális életben való fellépés és a kultúraközvetítés; a helyi közösségi ügyekben való részvétel és a társadalomépítés; valamint a marginális helyzetű, szociális hátrányokkal küzdő csoportoktól való gondoskodás. A hazai cigány népesség felkarolása, az ún. cigánymissziók megjelenése az

1970-es évekre tehető. Más kisegyházakhoz hasonlóan, ám azoknál intenzívebben kezdett missziózni a Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet. A keleti régió egyik legszegényebb megyéjében, Szabolcs-Szatmár-Beregben komoly teret tudtak hódítani, jó néhány faluban jöttek létre önálló szabadkeresztyén, köztük cigány gyülekezetek. A térség legtöbb tagot számláló közössége Uszkában található, s ők azok, akik maguk is járnak más, környékbeli falvakba téríteni. Az Uszka tőszomszédságában lévő Magosligeten és Tiszabecsen azonban nincsen cigány hívó gyülekezet, azok, akik mégis fogékonnyak voltak az Igére, az uszkai alkalmakat látogatták.

Milyen okokra vezethető vissza, mivel magyarázható a tény, hogy ebben a kis faluban immáron majd negyedszázada él és működik e kisegyház, míg más környékbeli településeken (a próbálkozások ellenére) nem sikerült a szabadkeresztyén hitéletet és egy újfajta értékrendet meghonosítani?

Az uszkaiak a hazai cigányság magyar cigánynak nevezett etnikai meghatározottságú csoportjához tartoznak. Leszármazottai azoknak, a középkorban a Kárpát-medencében letelepedett cigányoknak, akik azóta elvesztették eredeti, indiai „cigány” nyelvüket. Ennek, a Magyarországra első hullámban érkezett csoportnak tradicionális foglalkozása a vályogkészítés, a paraszti építőipar és a zenélés. Bizonyos periódusaikban keveredtek a nem cigány környezettel, és asszimilálódtak kulturálisan.¹¹ Ezen részleges kulturális és vérségi feloldódás eredményeként a mai uszkai cigány emberek nem rendelkeznek cigány identitástudattal. Nem tudják és nem beszélik a cigány nyelvet, nem hagyományozzák a cigány mese- és mondavilágot, nem ismernek hagyományosan cigány ételeket, nem viselnek jellegzetesen cigány öltözeteket, nem művelik a tradicionális cigány folklórt; egészében véve a sokszor stigmatizáló értelemben használt cigány sorstól való elszakadás vágya és egyfajta asszimilációs igény jellemzi őket. Elgondolásunk szerint a hitre

való fogékonyság egyik oka az identitáskeresésben lelhető fel, hiszen a közösség gyökértelensége révén a szabadkeresztyén lét keretül, zsinórmértékül szolgálhat a mindennapi életben, és kijelöli az önmeghatározás sarokköveit.

A hit meggyökerezésének másik lényeges motívuma állításunk szerint az uszakai cigányság rendkívül szoros családi kapcsolataiban, rokoni kötelékeiben keresendő. Uszkában megfigyelhető két vezetéknev gyakori felbukkanása (Orgován, Mursa) a cigány emberek közösségében, s ez az ismétlődés két nagyobb család jelenlétét, közeli rokonságát sejteti.

Éppen e zárt közösségi rendszer létének lehet következménye a hitélet megmaradása és tartóssága. Az elsőként megtértek testvérek lévén családjukban egyszerre adták tovább a hitet, s így a két nemzetség egyidőben fordulhatott a megújult élet felé. Mindez egyben azt is jelentette, hogy a falubeli cigányok elkerülhetetlenül kapcsolatba kerültek a szabadkeresztyénnel, ha csak rokonaik révén is. A továbbiakban az első generáció utáni nemzedékek már felnövekedésük folyamán, a mindennapokban tapasztalhatták meg a hívó életet. A vérségi kötelékek generáló hatásán túl a családok, rokonok állandó együttélése, intenzív együttléte is elősegítette a hívó értékrend elsajátítását. Tehát az a tény önmagában döntő jelentőséggel bír, hogy a hit mindkét, fent nevezett nemzetséghez eljutott, s a családtagokon keresztül tulajdonképpen a falu cigány lakosságát tudta megérinteni.

Az Uszka életében e században bekövetkezett traumák, sérülések (a határ módosulása, a holocaust, a málenkij robot) lenyomatait mindmáig őrzi a falu kollektív emlékezete. E történelmi események következtében elszenvedett hányattatásokat ismerve érthető a falubeliek kitaszítottság és magára maradottság érzete, amelynek kifejeződése a hétköznapi szófordulatokban gyakorta felfedezhető, amikor is magukat a „végeken” élökként aposztrofálják. Véleményünk szerint a helyi cigányságban élő

számkivetettséget és szorongást erősítették az őket csak közvetett módon érintő fordulatok.

Egészen megdöbbentő és érthetetlen az a tény, hogy az uszakai cigány családok majd mindegyikében előfordult tragikus haláleset. Jellemző a hirtelen, fiatal korban, időben fel nem ismert és ezért nem kezelt betegségből származó halál. Bizonyos esetekben talán lett volna mód a megelőzésre, azonban az előjelekre való oda nem figyelés eredményeként bekövetkező halál váratlanul érte a családtagokat. Többször fordult elő fatális véletlennek tűnő, ám megmagyarázható közlekedési baleset. A forgalmi helyzet fel nem ismerése, illetve a közlekedési szabályok hiányos ismerete okozza a szerencsétlenségeket, köztük az ingázó férfiakat szállító autóbusz karambolját. Két fiatalember motorbaleset áldozata lett a falu közepén lévő éles útkanyarulatban: a kézfék már rossz volt, amikor kölcsönkérték a motort, s útközben a lábfék is elromlott, így teljes gázzal nekirohantak a templom vaskerítésének, s azt testükkel áttörve a templom falának ütköztek. Egy, a faluban felnőtt férfit röviddel Budapestre kerülése után halálra gázolta a villamos, valószínűleg a számára disszimiláns világ szabálykészlete ismeretének hiánya okozta a tragédiát. Feltehetően a marginális helyzetből következően a nem hívó cigányok némelyike kapcsolatba került a bűnözéssel, s egyikük gyilkosság áldozatává vált. Ezek a csapások a hívek értelmezése szerint hitük erősségének próbatételei, valamint a bűnben élők számára figyelmeztetések.

Vélekedésünk szerint az Uszkában bekövetkezett nagy számú tragédia, haláleset és sorscsapás együttesen indikálja a hitre való fogékonyságot, hiszen ezeknek az eseményeknek az uszakai cigány emberek transzcendentális értelmet tulajdonítanak, számukra a történetek nem a racionalitások keretei belül értelmezhetők.

A legutóbbi szerencsétlenség kapcsán is fellelhető a nem racionális oktatás és a transzcendens módon való értelmezés. Tetten érhető, ahogyan a

tragédia hitet erősítő momentummá válik, s megtérések láncolatát indítja el. Egy négygyermekes család két nyolcadik osztályos lányának komoly ballagási ünneplést szándékozott szervezni a kultúrházban. A nagymama figyelmeztetése ellenére (szerinte ez nem az Úrjézus dicsőítésére szolgál) megrendezték az estet. A vacsora ideje alatt legkisebb gyermeküket elgázolta a tejes autó, a kisfiút eszméletlenül állapotban szállították kórházba. A vendégseg minden tagja az utca közepén leborult, s közösen imádkoztak a felépülésért, később pedig többen vállaltak bűjtölést. Bár az orvosok nem biztatták a szülőket, a gyermek hamarosan gyógyultan távozhatott. A baleset elmélyítette a gyülekezet hitét, s több aposztazálónak újra hitet adott.

Az előző két, kifejezetten helyi sajátosságnak tartott aspektuson túl a marginális helyzetből adódó szempont felmutatását is lényegesnek véljük. Az állandó létbizonytalanság, a mindennapi kenyérgondok, a kilátástalan életutak és élethelyzetek halmozódásának eredményeként, stabilitás és fogódzók hiányában permanens félelmek közt élnek az uszakai cigány emberek. Ezeket a szorongásokat természetes módon tárgyasítják, illetve a feszültségeket oldani próbálják. A másvilágtól való félelem is motiváló tényező lehet a megtérésben.

Tételezésünk szerint az uszakai cigányok számára a hit feszültségoldó erővel bír, s a hétköznapi akadályainak leküzdésében nyújt segítséget.

A Szabadkeresztyén Gyülekezetek általános normái

A szabadkeresztyén közösségekben rendkívül jelentős a tagok felé az erkölcsi elkötelezettség kívánalma, a hívekkel szemben mereven megfogalmazott szabályok helyett azonban rugalmas elvárások érvényesülnek. Kevés olyan kötelem van, amely általánossá vált, és verbalizálódott volna. Mégis általános, mindenki előtt ismert és a közösség által elvárt követelmény a szerény életmód, a családi élet tisztasága, az erkölcsi feddhetetlenség és a káros

szenvedélyektől való tartózkodás. Az elvárások flexibilitását bizonyítja tanácsként s nem parancsként való megjelenésük. A kisegyház szervezeti szabályzatában a fegyelmi vétségeknek három fő típusát különbözteti meg: az erkölcstelen magatartást, az összeférhetetlenséget magatartás és tanítás tekintetében, illetve az állami törvények megsértését.¹²

A hívek a gyakorlati élet normáit egymástól sajátítják el, mert ezeket konkrétan a szervezeti szabályzat sem tartalmazza. Új tag felvételekor a közösség valamely prominens személyisége (nem feltétlenül a vezetője) elmondja a fent említett legfontosabb elvárásokat. Kiemelendő, hogy például az erkölcstelen magatartás szegmenseinek megragadásában és értelmezésében nincsenek különbségek a tagok között. Tisztában vannak mindannyian azzal, hogy többek között a házasság nélküli együttélést, a művi abortuszt helyteleníti egyházuk.

Ezek az alapelvek, elvárások a köznapokban véleményünk szerint három pregnáns csoportba rendezhetők:

1. minél több idő szentelése a hit dolgainak, az imádkozásnak, a Biblia olvasásának, a gyülekezet építésének és a szolgálatoknak;
2. a világias időtöltések egyike sem válhat szenvedéllyé (tévézés);
3. tartózkodni kell mindattól, ami káros az egészségre (dohányzás, italozás).

A szabadkeresztyének hite szerint sem a megtérés, sem a szentlélekkeresztség nem teszi tökéletessé a hívőt, ezért a lehetséges bűnök részletes felsorolását nem tartalmazza szabályzatuk sem. Felfogásuk jellemzője, hogy a bűnök leküzdéséhez a Szentlélek erejére és időre van szükség.

Az egyház egyik fontos alapelve, hogy az állami törvények betartását elvárja a hívektől, illetve elhatárolódik az olyan más felekezetektől, amelyek szembeeszegülnek az állami szabályokkal. Másik lényeges elv, hogy a tanítás alapjának a Biblia (Károlyi Gáspár fordításában) teljes szövegét tekintik. A hívek a prédikációk, a Biblia olvasása alapján ismerhetik

meg a hitelveket, bár ezek pontos, részletes felsorolását nem várják el tőlük.

A továbbiakban kísérletet teszünk arra, hogy az uszakai szabadkeresztyén közösség legfontosabb normáit bemutassuk, majd ezeknek az elveknek a mindennapi életben a személyek életvitelére gyakorolt hatását nyomon kövessük, megvizsgáljuk, milyen mértékben sikerült interiorizálni az új értékeket. A megtért adatközlőkkel készített interjúink elemzésekor feltétlenül szem előtt tartandó az a pszichológiai tény (amellyel minden retrospektív beszámolóra épülő kutatásnak számolnia kell¹³), hogy a visszatekintő beszámolók torz képet festenek a múltról abban az értelemben, hogy azt a képet nyújtják, amelyet a kérdezett az eltelt idő óta alakított magában.

Mielőtt elemeire bontanánk az elvárásrendszer, s a normák mindennapi életben való megjelenését felmutatnánk, szükségesnek vélünk néhány általános érvényű megállapítást tenni.

1. Szembetűnő, hogy a megkérdezettek hívő nyelven fogalmazzák meg gondolataikat a múltról, régebbi cselekedeteiket a mai nyelvi struktúrába ágyazzák.
„Gizella testvér Németországból hozta a hitet. (...) Láttam a férjem, hogy jó az Úrral lenni, és ő is megtért '75-ben.” (K.A.-né 43 éves)
2. Korábbi életük történeteit (bűneiket is) az azóta elsajátított értékrend szerint ítélik meg.
„Akkoriban én nagyon rossz voltam.” (O.J. 33 éves férfi)
3. Visszaemlékezéseikben a megtérésük előtti időszakot boldogtalannak és bűnösnek ábrázolják.
„Ez a két év az életemből jobb volt, mint az összes előző. A hárallévó életemben tartson meg az Úr, hogy továbbra is őt kövessék, mert akkor lesz új életem. 53 évet az ördögnek adtam.” (K.D. 55 éves férfi)

Az életvitel változásának aspektusait számbavéve három fő irány rajzolódik ki: az értékek változásának gerincét egyrészt a Szabadkeresztyén Gyüleke-

zet által verbálisan is megfogalmazott tiltások; a keresztyén hit alapvetései; valamint a többségi kultúra által megjelenített cselekvési módok alkotják.

A tiltások bemutatása után azt az attitűdöt, azokat a mindennapi életben megjelenő cselekvési formákat próbáljuk vázolni, amelyeket alapvetően a keresztyéni értékrend megnyilvánulásának tulajdonítunk.

A közösség tagjai rendkívüli nyitottsággal fordulnak az idegenek felé; szeretetük, odafordulásuk a vendéglátás mikéntjében, a tőlük telhető legbőkezűbb ellátásban jelenik meg. Ott tartózkodásunk első perceitől kezdve megismerhettük a figyelmes és a segítőkészség legkülönbözőbb jeleit; Uszkába utazásainkkor a szállásról és minden étkezéssel a gyülekezet egy-egy családja gondoskodott, a hívek vizsgálódásainkkor is örömmel álltak rendelkezésünkre, az információk összegyűjtésében is tevékenyen segítettek munkánkat.

A továbbiakban olyan magatartási elemeket és szokásokat kívánunk tárgyalni, amelyeket mi magunk az uszakai hívő cigányok azon törekvésének tulajdonítunk, hogy minél inkább beilleszkedjenek,¹⁴ hasonuljanak, és a magyarok részéről minél nagyobb elfogadásban részesüljenek.

A gyülekezeti asszonyok kifejezetten büszkéek arra, hogy gyermekeik ápolatlan, gondozottan járnak óvodába, iskolába, s erről pozitív visszajelzéseket kapnak a pedagógusoktól is.

A rendezettség iránti igény a szabadkeresztyén értékrend egyik fontos alkotóeleme, ahogyan ezt interjúalanyunk is megfogalmazta: „Az Isten szereti a rendet.” (O. Jenő)

A gondolkodásmódban végbement változás egyik széles hatókörrel bíró indikátora a jövőkép megjelenése. A családok majd mindegyike megműveli konyhakertjét, zöldséget, gyümölcsöt termel az étkezés alapját biztosítva ezzel. A nyári termésből megpróbálnak télre is tartalékolni, a krumplit és káposztát elvermelik, az uborkát savanyúságnak elteszik, a nagy mennyiségű szilvából pedig lekvárt

főznek. Ki-ki a maga módján gondoskodik már nyáron a téli tüzelő beszerzéséről: vagy havonta félretesz egy bizonyos összeget; vagy a magyar családoktól munkabér fejében fát kér; vagy év közben kisebb részletekben vásárolja meg a tüzelőt.

A szabadkeresztyén cigányok és a magyarok együttélése

Véleményünk szerint egy másfajta magatartásforma elemeinek elsajátításában döntő jelentőségű momentum az a bizalom, amely az utóbbi évtizedben a magyar emberek részéről megnyilvánul. A két közösség kapcsolatában nyomon követhető folyamat a falubeli magyarok elfogadó attitűdjének fokozatos kialakulása, s ezen viszonyulás erősödése. Ennek sarokkövei azok a „próbák”, amelyek elé több ízben, még ma is sokszor állítatnak a gyülekezeti tagok. Az ilyen helyzetek megteremtésének célja a hitben megújult élet értékei tartósságának, mélységének, erősségének megmértetése; a belső szabályokhoz való ragaszkodás próbára tévése.

A hívek az állandó „bizonyásgtevással”, a mindennapokban való folyamatos helytállással közel tudtak kerülni a falubeliekhez, és azok megbecsülését is elnyerték. Ily módon alakultak, alakulnak ki olyan szituációk, melyek során mód nyílik számukra a magyarok életvezetésének közvetlen megismerésére és megfigyelésre, illetve azok értékeinek megtapasztalására.

Ennek a szoros, állandó kölcsönhatásnak az eredményeként a hívek folyamatos rálátással bírnak egy másik kultúra apró hétköznapi mozzanataira, azokra a gyakorlatokra, melyek a falubeli magyarok mindennapjait jellemzik. Az intenzív együttlét hozadékaként egyrészt óhatatlanul is áttemelődnék a saját kultúrába azok a cselekvési formák, melyeket az önmaguk számára mércéül állított magyar családoknál tapasztalnak a cigány emberek; megglátásunk szerint pedig ezen tanulási folyamat egyes szakaszai hosszabb időt figyelembe véve kijelölhetőek és regisztrálhatóak. Másrészt azonban az elmoz-

dulások kézzelfogható jegyein túl valószínűleg a személyiségben is végbemennek változások, amelyeknek eredményeként pozitívabb énképpel és magabiztosabb, tudatosabb önértékeléssel rendelkeznek a gyülekezeti tagok.

„A képviselőválasztáskor is bátran merték jelöltetni magukat. Egyre kevesebb a kisebbségi érzésük. (...) Látják, hogy elfogadják, befogadják őket, megbíznak bennük. A kisebbségi érzésük rohamosan csökken.” (S. Szigmondné)

Az elfogadáson és befogadáson túl a gyakorlati életben is igyekeznek a falubeli magyarok segítséget nyújtani. Néhányukhoz teljes bizonyossággal fordulhatnak mind anyagi, mind erkölcsi támogatásért. Az ezen a vidéken elterjedt, eladásra történő uborkatermesztéshez pedig a vállalkozókedvű cigányoknak már felajánlották a régi termelők tapasztalataik megosztását.

Legmeghatározóbb interjúink egyikét a falu református lelkészével készítettük. **Szalay Kont, a milotai református lelkész** 1997 nyaratól szolgál Uszkan. A 82 tagú gyülekezet szinte teljes egészében magyar tagokból áll. A gyülekezetnek legalább a fele nyugdíjas, annak is nagy része idős ember. A lelkész, a vele készült 14 oldalas interjúban a misziós lehetőségekről, a református és a szabadkeresztyén egyház gyakorlatáról, az együttélés nehézségeiről és a magyarok és a cigányok előtt álló tanulási folyamatról beszél. Az interjút teljes terjedelmében a szerkesztendő kötetben kívánjuk megjelentetni.

Az uszakai közösségben a gyermekek iskoláztatását az állam által elvárt kötelezettségek közé számítják, így fontosságot tulajdonítanak a tankötelezettségnek, illetve az iskola elvárásainak való megfelelésnek. Maguk is hangsúlyozzák a különbséget, és a magyaroktól is elvárják, hogy distinkciót tegyenek köztük és a más falubeli cigányok közt. *„A szabálysértések száma elenyésző, évekre visszamenően nem tudnám megmondani, hogy mikor volt egy tankötelezettség megszegése. A gyerekek tisztán, felkészül-*

ten járnak iskolába. Nem volt olyan, hogy a gyerekek kettőnél több alkalommal mulasztottak volna, amikor is az iskolaigazgatónak a szülő ellen szabálysértési eljárást kellett volna indítania” – mondja **Simon Zsigmondné jegyző**ő.

Az önkormányzat által a tanévkezdettkor nyújtott beiskolázási segély szinte nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a nehéz anyagi körülmények között élő családok el tudják indítani gyermekeiket. Ezt az összeget legnagyobbreszt gyermek ruhaneműre és írószerre, illetve a család számára élelmiszer vásárlására költik. *„Ezt a pénzt mindenki a gyerekekre költi, mert mindenki örül, ha vehet valamit a gyerekeknek.”* (L. Zsolt)

A megtértek első generációjának gyermekei, a mai huszon- és harminévesek gondolkodásában és értékrendjében végbement változásokat tükrözi, hogy gyermekeik taníttatását kiemelkedően fontosnak tartják.

2003-as uszkai interjúink sorában kiemelkedő figyelmet érdemel a **tiszabecsi iskola igazgatójával, Zsoldos Gézával** folytatott beszélgetés. Az ő példája is azt bizonyítja, hogy egy egész közösség életére miféle hatással lehet egy felelősen gondolkodó személy, ebben az esetben az iskola igazgatója. A közösségteremtést, a település értelmiségi rétegének létrehozását, megtartását, és a rábízott gyerekek esélyeinek megteremtését ő komolyan gondolja. A hétköznapi cselekvések egész során átsugárzik az az attitűd, amellyel hivatásához, munkatársaihoz és a gyerekekhez viszonyul. Mert lehet a tiszabecsi általános iskola földrajzilag a világ végén, de mint az interjúalanyunk szavaiból is kiderül, nem feltétlenül kell, hogy ez szellemi értelemben is így legyen. Halljuk tehát az iskola igazgatóját.

„Ide három községből járnak a gyerekek: Magosliget, Uszka és Tiszabecs községekből elsőttől kezdve nyolcadik osztályig befejezőleg. A 2002-2003-as tanévben 13 osztályunk és két napközis csoportunk volt. Ebből a 13 osztályból 9 normál általános tantervű osztály, négy viszont eltérő tantervű: tanulás-

ban akadályozott, enyhén fogyatékos gyermekekről van szó. Mi felvállaltuk azt is, hogy ezeket a gyerekeket, mivel más a tanterv, más tankönyv kell nekik, külön kislétszámú osztályban oktatjuk. Ehhez természetesen szakképzett pedagógusokra van szükség, akik gyógypedagógiai asszisztensképzőt végeztek, illetve egy közülük most szerezte meg a gyógypedagógiai diplomáját Nyíregyházán. Ezek a gyerekek főleg uszkai és magosligeti gyerekek. A nyírbátori bizottság, a tanulást értékelő bizottság mondja ki azt, hogy kik tartoznak ide. Tehát minden évben vizsgálatot végeznek és a tanulásban akadályozott gyereket, tehát a kisegítő iskolába utalt gyerekeket a szakbizottság javaslata alapján lehet felvenni. Már az óvónők is figyelik a gyerekeket és javaslatot tesznek nekik is, mi is arra, hogy úgy vesszük észre, ezek a gyerekek kicsit nehezebben fejlődtek, tehát szellemileg elmaradtak és így tehát nem tudnak együtt haladni a többi normál általános tantervű osztállyal. Természetesen első osztályban is van ilyen, hogy első osztályban veszi észre a tanítónő, és ezt felterjesztjük. A tanulási képességet vizsgáló bizottság pszichológussal együtt jön Nyírbátorból ide és tesztvizsgálatot végezve állapítják meg, hogy az a gyermek kisegítő iskolába kell, hogy járjon, vagy esetleg fejlesztéssel a többiekkel a normál általános tantervű osztályban tanulhat. Sajnos 47 olyan gyermekünk van, aki enyhén szellemi fogyatékos. Ezek között egy gyermek középsúlyos is, őt nem lehetne itt tartani, de a szülők nem viszik el. Egy-két kivétellel cigánygyermekéről van szó. Van egy vak kislányunk, ő most a második évet már teljesítette. Őt sem vitték el. Ezért ezt a vak kislányt is felvállaltuk. Én a Vakok Intézeténél elrendeztem számára azt, hogy jogosítványt kapott arra, hogy gépet kapjon a gyermek, amin megtanul olvasni. Külön gépe van otthon, külön az iskolában, ezt díjmentesen biztosítottuk számára. Azon kívül mindent díjmentesen biztosítunk itt minden gyermek számára. Itt a tankönyvet, a tanfelszerelést, a füzeteket, tehát a radírt, ceruzát, mindent, ecsetet, festéket, mindent ingyen

biztosítottunk minden gyermek számára minden évben.

Ebédet ingyen adunk a gyermekeknek. Akik napközisek, az uzsonnát is ingyen kapják. Azért a szülőnek nem kell egy fillért sem fizetnie. Cigány vagy nem cigány, nálunk nincs megkülönböztetés. Nálunk az osztályokban együtt járnak a cigány gyermekek meg a nem cigány gyermekek, semmi megkülönböztetés nincs, nem is engedünk. A gyerekek együtt barátkoznak, együtt ülnek. Tehát a magyar gyermek meg a cigány gyermek egymás mellett ül, barátságban van, segíti egymást, tehát ez a légkör nálunk biztosítva van. Nem is engedtem meg soha, hogy valaki azt merje mondani a másik gyerekekre, hogy: te cigány. Ezt a gyerek se jelentheti ki. Tisztaban vannak a gyerekek, hogy itt mindenki egyforma, nálunk nincs megkülönböztetés. Most az új oktatási törvényben az integráció során bevezetésre kerül 2003 szeptemberétől az, hogy együtt legyen a magyar és cigány gyermek. Nálunk ez már régóta így van, tehát ez nekünk újítást nem jelent.

Ebben a tanévben 247 gyermek végzett, ebből 47 enyhén szellemi fogyatékos a vak gyermekkel együtt, ő nem szellemi fogyatékos, rendszeren a második osztályba jár, normál tagozatba. A 200 gyermek az általános tantervű 9 osztályba jár. Nálunk mindig első osztályban van párhuzamos osztály. Mi úgy rendezzük, hogy az első osztály kis létszámú legyen. Mert az első osztály egy nagyon fontos osztály. A gyermeknek úgy kell a második osztályba kerülnie, hogy semmiféle problémája ne legyen az írással, olvasással. Ez egy döntő dolog. Mert ha küszködni fog második osztályban írással-olvasással, akkor le fog maradni a többiek mellett. Ezért, ha úgy látjuk, hogy nem tudta még teljesen teljesíteni ezeket a követelményeket, akkor nem bukik meg első osztályban, hanem előkészítő jellegű volt az első osztály a számára és még egyszer fogja járni az első osztályt, de ez a bizonyítványban nem mutatkozik meg, mert bizonyítványt nem kap, csak egy kis lapot, hogy előkészítő jelleggel vett részt az első évben. Bizonyít-

ványt csak utána kap, amikor már teljesítette. Tehát nem bukik meg a gyermek, nem sérül és ezt tartjuk mi nagyon jónak. A második osztálytól már nincs bukás, nálunk nincs bukás. Nálunk csak az első osztályban van ilyen gyerek, hogy még egy évet kell az első osztályban töltenie.”

Az iskola tervei között szerepel a kisegítő osztályok megszüntetése, s ezzel párhuzamosan az integrált oktatás megvalósítása. Ez mindenképp plusz feladatokat ró a pedagógusokra, de a hátránnyal érkező gyerekek érdekében ezt fel kívánja vállalni az intézmény.

„A cigány gyermekek aránya a tiszabecsi iskolában 61%-ot tesz ki, tehát ők a többség az iskolában. Ez az arány 65% lesz szeptemberben, mert ahogy bejönnek elsőben, Uszkaligetről csak cigány gyermeket kapunk, magyar gyermek már nem jön első osztályba. 10 évvel ezelőtt a 40%-ot sem érte el.

Beiskolázatlan gyermekünk évek óta nincs, tehát mi mindenkit beiskolázunk, erre nagyon odafigyelünk mind a három községben. Egy-két szülővel van problémánk, akik nem járatták rendszeresen gyermeküket az iskolába, orvosi igazolást hoznak. Nekünk az orvosi igazolást el kell fogadnunk. Ha a gyermek az oktatási törvény szerint egy évben több mind 50 napot hiányzik, akkor a sok mulasztás miatt nem osztályozható. Ebből következik, hogy azt az évet nem végzi el. Olyan lehetőséget adunk ezeknek a gyermekeknek, hogy osztályozó vizsgát tehetnek júniusban, ha nem jön júniusban, akkor még augusztus végén van egy lehetőség. Ha akkor se jön, akkor évet kell ismételn. Nekünk ebben az évben öt ilyen gyermekünk volt, akik sok mulasztás miatt nem osztályozhatók, de hozták az orvosi igazolást. A gyermek ilyenkor nem marad ki, mert évet ismételn. Előfordul az, hogy utána megint évet ismételn és bizony egy-két évet végez, aztán betölti a 16. évet és akkor már nem tanköteles tovább. Tehát így termelődnek az analfabéták.”

Mint azt Zsoldos Géza igazgató elmondta, a rendetlen családi ügyek miatt gyakran ők maguk sem

tudják követni, hogy a gyerekek éppen mely településen tartózkodnak, mivel lakhelyváltozásukat nem jelentik be. Így az iskola sem tud róla, hogy a náluk kimaradó tanuló valahol folytatja-e egyáltalán tanulmányait.

„Végzős nyolcadikosaink mindegyike – a 26 általános tantervű és a négy kisegítő – továbbtanul. Gimnáziumba, szakközépiskolába csak azok jelentkeztek, akik 4 egész vagy attól jobb átlagot teljesítettek, a többiek pedig szakképző iskolába mentek. Ott a 9-10. osztály elvégzése után választ majd szakmát. A két év után, amikor alapvizsgát tesz, akkor lehet látni, hogy milyen eredményt ért el a gyermek és akkor annak megfelelően különböző szakmákra lehet jelentkezni.

Mivel ilyen magas a roma gyermekek aránya az iskolában, ezért szeretnék egy roma segítőt alkalmazni szeptembertől. Erre pályázatot adtam be és ha azt a pályázatot elnyerjük, akkor a Munkaügyi Központ fizetné a bérét a roma segítőnek. Van alkalmas személy, érettségizett fiatalasszony, tiszabecsi lakos, közmunkásként dolgozott is nálunk. Ő ezután a családlátogatásba is besegítené, mivel jó kapcsolata van a cigány családokkal. Segítené abban, hogy ha hiányzik a gyermek, megnézné, mi a probléma. Azon kívül itt a gyerekekkel is külön foglalkozna.

1996 óta működik az iskolában roma program. Ez a gyermekek számára nagyon jó, mert így a cigány gyermekek sem buknak meg, mert annyira tudjuk segíteni őket. Erre egy kis pénzt is ad a normatíva lehetőség, kiegészítő normatíva révén, bár ez a pénz nem olyan sok. Elmege végeredményben a velük való külön foglalkozásokra. De ez nagyon jó, mert azért sokat segített rajtuk. Ebben a programban a felzárkóztatáson kívül a képességfejlesztés és a tehetséggondozás is benne van. Vannak olyan roma gyermekeink – és örülök neki, hogy ha minél nagyobb számban vannak –, akik szakkörökre járnak, mert jó tanulók: tehát jó eredményű bizonyítványuk van. De van kitűnő cigány gyermekünk is. Van 10 szakkörünk és ezen szakkörök bármelyikére bárki képes-

segei szerint beiratkozhat és eljárhat. Azon kívül természetesen léteznek a különböző versenyek. Most volt az év végi beszámoló értekezletünk és 10 percig csak arról beszéltem, hogy a gyermekeink, közte a roma gyermekek is nagy számban, milyen versenyeken és milyen eredményt értek el. Hát nagyon szeretnek versenyezni, nagyon jó hangjuk van, tehát a kulturális tevékenységben igen kiválóak. Jó sportolók. Tanulmányi versenyen is van, aki részt vesz. Örülünk, hogy a képességének megfelelően részt vesz és ezeket mi díjazunk is, könyvjutalomban részesítjük őket, dicsérjük őket, hogy érezzék azt, hogy érdemes. Az én kapcsolatom is elég jó a cigány családokkal, itt vagyok már 34 éve Tiszabecsen, tehát Uszka, Magosliget és Becs vonatkozásában mindegyik cigány családot nagyon jól ismerem. A gyerekeknek a szüleit tanítottam, volt, akinek még a nagyszüleit is, tehát végeredményben a mi kapcsolatunk jó.

Amíg Uszka a Szabadkeresztyén Gyülekezet nem működött, addig több probléma volt a szülőkkel. Akik odajárnak, azok rendesek, azokkal nincs is semmilyen problémám. Azok kocsmába nem járnak, nem isznak, próbálnak rendes életet élni. Maga ez a gyülekezet hasznos: tiltja a gyerekeknek, hogy dohányozzanak vagy igyanak. A nevelés területén nekünk ők segítőink. A szülők, akik odajárnak a gyülekezetbe, nagyon rendesek, nincsen velük semmi probléma. Azokkal van, akik nem járnak oda. Azoknál még az életmód is más formát mutat.

Mi az oktatás területén, a pedagógiai programunkban meghatároztuk a célokat, feladatokat: egy olyan iskolát szeretnénk itt Tiszabecsen a határszélen – még Fehérgyarmattól is közel 35-40 km-re –, hogy egyrészt ide szívesen járjanak a gyerekek, másrészt a szülők is megelégedéssel vegyék az itteni oktatást. Nem szeretnénk azt, hogy az innen középiskolába kikerülő gyerekek hátránnyal érkezzenek. Jelenleg is nagyon sok nem csak érettségizett, hanem főiskolát, egyetemet végzett diákunk is van az ország különböző részein. Próbáljuk úgy kialakítani a pedagógus karunkat, fiatalítva, hogy kötődjenek a telepü-

léshez, az intézményhez. Törekszünk arra, hogy legnagyobb részük tiszabecsi, helybeli legyen. Most végzett három tanítóképzős nevelőnk a sárospataki tanítóképzőben. Mi az iskolából mindent fedeztünk számukra: útiköltséget, tandíjat, mindent, egy fillérbe nem került nekik. Csak annyi volt, hogy a munka mellett tanuljanak. Ezt teljesítették is, úgyhogy most már szakképzett pedagógusok. A negyedik tanárunk pedig másoddiplomásként végzett. A gyógypedagógiai főiskolát végezte el Nyíregyházán; előtte Debrecenben a tanítóképzőt. Így most van gyógypedagógusunk is, mert különben nem nagyon kapnánk ezen a területen. Ő is tiszabecsi.. Tehát így próbáljuk kialakítani a tantestületünket helybeliekkel. Ők mindannyian jó-kitűnő eredménnyel végeztek az általános iskolában, innen elkerülve leérettségiztek, majd ide őket visszahoztuk.

Nem szeretnénk, ha a nálunk végző gyermekek hátrányt szenvednének a középiskolában. Ezért például a számítógépes rendszer kiépítésére pályáztunk, amit meg is nyertünk. Internet hozzáférésünk már három éve van. Számítógépes szaktantermünk is van, ami a gyermekek rendelkezésére áll, így a számítógépekkel teljes ismeretségben vannak. Szakképzett oktatóink vannak, akiket közben neveltünk ki az itteni pedagógusgárdából. Állítom, hogy Fehérgyarmat sincs előrébb ezen a területen. Azon kívül az idegen nyelv! Mi az oroszot meghagytuk, mivel itt van az ukrán határ, erre szükség van. De emellett angol nyelvet is oktatunk: az osztály fele angolt, a másik fele oroszot tanul, saját jelentkezés alapján. Ehhez szakképzett pedagógusaink vannak. Egy angol szakos tanárnőt veszünk fel szeptemberben, aki most végzett a főiskolán. Milotai kislány, aki itt fog lakni Tiszabecsen, tehát helyben szintén. Terveink közt szerepel egy nyelvi labor létrehozása a következő tanévben pályázat útján. A taneszközeink nagyon modernek. Most nyertünk két és fél millió forintot szintén pályázat útján ilyen célra. Gyártjuk a pályázatokat, én vagy harmincat-negyvenet írtam az elmúlt tanévben: éjjel-nappal, szombat-vasárnap

Nagyon szép tornatermünk van, ott mindenféle labdajátékokat lehet játszani. Azon kívül hátul a nagy füves pálya, itt van a futballpálya és a kézilabdapálya, bitumenes, füves. Nagyon szép kertünk van hátul. A gyerekeknek úgy próbáljuk alakítani az iskolai életét, hogy szívesen járjanak iskolába.

Az iskolának szeretek élni, ez tölti ki az életemet. Fehérgyarmatról járok be, de semmi mással nem foglalkozom, csak az iskolával. Már nem messze vagyok a nyugdíjtól, egy év választ el. Nagyon szeretek itt dolgozni, nagyon nehezen fogok megválni tőle, de az idő az eljár.”

Az uszkai történet nem tipikus. Mégis fontosnak tartottuk bemutatni, hiszen felhívja mindannyiunk figyelmét arra, hogy az iskolán kívül vannak még olyan intézmények – a könyvtár, az egyházak, a civil szervezetek –, amelyeknek van feladatuk a beilleszkedés segítése, az együttélés problémáinak megoldása, egymás jobb megismerése terén.

Küszöbfelelmek és tanulási folyamat Nagykanizsán

Nagykanizsán a Halis István Városi Könyvtárban ugyancsak kitűnő, együttműködő, a cigányság társadalmi, kulturális beilleszkedési folyamatának nehézségeit jól értő és sokoldalúan segítő kollégákra találtunk Czupi Gyula igazgató és Kardos Ferenc igazgatóhelyettes urakban. Közvetlenül velük, illetve segítségével összesen 86 oldalnyi interjút készítettünk 5 személlyel: Czupi Gyula és Kardos Ferenc mellett, Fenyvesi Attila, könyvtáros asszisztenssel, Bogdán Ferenc a helyi cigány művészeti csoport egykori vezetőjével, továbbá Dalnoki Józsefnével, a Zala Megyei Cigányok Érdekvédelmi Egyesületének titkárával. A jelen cikk keretei nem engednék meg az interjúk akár töredékes, szerkesztett, rövidített változatú közlését sem. Ráadásul a téma elsőrendű helyi szakértője Kardos Ferenc ígéretét bírjuk egy

önálló, az immár két évtizedes tapasztalatokat áttekintő, sűrítő tanulmány 2004-ben várható megírására, melyet a korábban már jelzett kötet számára készít majd.

Jelen összegző sorainkat részben saját élményeink, tapasztalataink rövid summájaként, részben pedig a nálunk sokkal illetékesebb, a folyamatokat belülről átélő, irányító szakember jövőbeli dolgozatának beharangozásaként ajánljuk a téma iránt érdeklődő kollégáknak.

Beszélgetéseinket az ország legújabb, 2002-ben felavatott impozáns városi könyvtár társalgójában kezdtük, ahol Czupi Gyula igazgató úr egy rendkívül alaposan átgondolt könyvtárfejlesztési stratégia személyzetpolitikai elemeire hívta fel figyelmünket. Különböző irányokból, de csaknem egy időben érkeztek a könyvtárba helyettesével, *Kardos Ferenc*-cel, aki ottlétünk alkalmával a maga életútjának felvázolásával, történészként, néprajzusként, a cigányság ügyében mélyen elkötelezett könyvtárosként, helyi kultúrpolitikusként rendkívül sokat segített a helyi viszonyok mélyebb megértésében.

Szavai nyomán kibontakozott egy szegényparaszti családból érkező, de rendkívül érdeklődő, fogékony gyermek, majd fiatalember életútja, aki feltehetően a pedagógus édesanya hatására a híres csurgói gimnázium növendékeként válik rendszeres könyvtárhasználóvá, de a matematikai tehetsége révén kezdetben a reáliák irányában tájékozódik, a számviteli főiskolára iratkozik be. Az evangélikus kántor lánya iránti érzelmek nyomán egyházi zenészként válik szélesebb körben ismertté, majd az alkalmi zenélések eredményeként – saját szavai szerint – egyre többet „cigányozik”. Személyes találkozásai, barátságai „testvéri, rokon” kapcsolatok tömegét kínálják számára s lassanként szinte észrevétlenül válik alkalmassá egy kisebbségi csoport összekötő, szóvivő szerepkörének betöltésére. Nagykanizsa megközelítően 50 ezres lakosságnak tizede, döntő többségében a beás csoporthoz tartozó cigány. Volt és van, tehát kiket képviseljen nem

csupán a városban, hanem annak vonzáskörzetében is.

1985-ben, amikor a városi könyvtár munkatársa lesz, emlékei szerint 1 beiratkozott cigány olvasója volt a könyvtárnak. („*Akiről csak én tudtam, hogy az*” – állítja nagy nyomatékkal.) Mára ez a szám a legszerényebb számítások szerint is 60-70 főre tehető. Az úgynevezett „küszöbfélelmek” létét máig jól érzékeli, de egy hosszabb, kölcsönös tanulási folyamat eredményei lassanként láthatóvá kezdenek válni. Leghamarabb a gyerekek számítógépes érdeklődése, az iskolai feladatok célzott jellege hozta a látható eredményeket, majd a tanuló felnőttek megjelenése is egyre gyakoribbá vált.

A jelzett folyamatból feltétlenül ki kell emelni két mozzanatot. Egyrészt a személyes kapcsolatok jelentőségét. Ahol Kardos Ferenc zenészként, ismerősként, barátként megfordult, ott a könyvtárról valamilyen formában szó esett. Kezdetben a felnőtt cigányok első renden az ismerősi, a baráti segítséget keresték és kapták tőle, tanuláshoz, kérvények, pályázati űrlapok kitöltéséhez, nyomtatványok beszerzéséhez. Majd az ott dolgozó kollégák reakciói, valamint a „könyvtárhasználó” cigányok küszöb-félelmeinek gyengülése, eltűnése után lett egyre természetesebbé, hétköznapiabbá megjelenésük. Vagyis a kommunikációs nehézségeket lépésről lépésre, egy hosszabb kölcsönös tanulási folyamat egyik elemeként kellett feloldani. (Mindkét oldalon vannak előítéletek – figyelmezteti hallgatóságát kollégánk.) Másrészt a megyei könyvtártól kapott cigánybibliográfia tételei kérdések, kérések formájában kezdtek megelevenedni. Fontossá vált a jelzett címek mielőbbi beszerzése, a lista gyarapítása, a választék gazdagabbá tétele.

Nem lehet eléggé nyomatékosítani, hogy kezdetben ezek az emberek még nem iratkoztak be, nem lettek szabályszerű könyvtárhasználókká. Hiszen „*csak beugrottak egy barátjukhoz, a pályázati ügyek elrendezése érdekében*”, egyszerűen szívességet, segítséget kértek. Részben kanizsaiak, részben a kör-

nyező községek cigány kisebbségi önkormányzatok képviselői jelentek meg rendszeresen Kardos Ferenc asztalánál.

Határozott fordulópontot jelentett az első IKB-s számítógépek elnyerése, a célzottan cigány önkormányzati tisztségviselők számára rendezett használóképző tanfolyamok rendszeres megszervezése, melyek eredményeként, s itt ismét saját szavaival idézzük: „2003 végén Kanizsán és környékén a cigány önkormányzati tisztségviselők jóval nagyobb arányban tudják használni az internetet, mint például a nem cigány származású átlagos pedagógusok a városban.”

A fenti pozitív fejleményekkel is bizonyára összefügg a cigány származású gyerekek Nagykanizsán és környékén tapasztalható, egyértelműen javuló tendenciát mutató továbbtanulási hajlandósága. (1995-ben még az érintettek 87%-a, 2002-ben már csupán 39% lett a szakképző intézetek tanulója, továbbá radikálisan csökkent a bukások száma.)

Időközben a könyvtár igazgatóhelyettese történelmi, szociológiai, néprajzi szakértelmét, segítőkészségét, interkulturális elkötelezettségét a város egyéb intézményeiben (rendszeresen oktat a helyi rendőrség megfelelő tanfolyamain, cigány szakköröket szervez, az általános iskolai történelemórákon cigány-népismeretet tanít) és rendezvényein ugyancsak közmegelegedésre kamatoztatja.

A bevezetőben emlegetett tudatos személyzeti politika egyik félreérthetetlen és országosan követésre méltó példáját jelentette számunkra a 24 éves Fenyvesi Attilával történő megismerkedésünk, hosszabb beszélgetésünk. Kardos Ferenc alkalmi zenei fellépései egyikén ismerkedett vele össze. A beszélgetéssorozat eredményeként a tehetséges, pályaválasztási gondokkal küszködő, érettségizett cigány fiatalember végül polgári szolgálatos katonaként az éppen költözés előtt álló könyvtárba került, ahol rendkívül nagy szükség volt a tetterre kész férfire. Értelmes, szerény, segítőkész magatartásával hamarosan elnyerte a könyvtárosok egyértelmű ro-

konszenzét, s az egyre összetettebb feladatokkal is rendre sikerrel megbirkózott.

Fájdalmas kudarcokon, „próbatételeken” ugyancsak át kellett esnie, például amikor ruhatárosként minden olvasó a párhuzamosan szolgálatot teljesítő csinos leánykának nyújtotta kabátját, táskáját, ernyőjét, s ő tétlenül, tehetetlenül, megszegyenülten köszönetet, s ajánlotta ismételt hiába segítségét a makacsul más irányba néző sorban állóknak. Legközelebb már „főnöki utasításra” egyedül, megkerülhetetlenül ő állt ezen kulcsfontosságú helyen, tehát közösen kezdték nevelni Kanizsa „szébb lelkű hölgyeit és urait”. Nemhiába. Októberi interjúnk alkalmával már a város egyik fiókkönyvtárban szerződéses állása volt, s nagy örömmel újságot, hogy különösen a cigány gyermekek körében lettek népszerűek énekes, gitáros, verses foglalkozásai.

2003 decemberében már az OSZK által szervezett asszisztensképző tanfolyamon szerzett jó minősítéssel oklevelet. Fenyvesi Attila immár szakalkalmazott, aki tehetségével, szerénységével, kitartásával, megbízhatóságával, tanultságával, segítőkészségével nem csupán az olvasók és a könyvtáros kollégák megbecsülését szerezte meg, hanem feltehetően sok száz cigány gyerek, szülő számára nyújt jól követhető példát. Íme, ha neki sikerült tanult emberré válnia, kiemelkednie, akkor ez számunkra se lehetetlen! Az ő folyamatos jelenléte minden biznnyal sokféle üzenetet hordoz a könyvtárban dolgozók, ott megfordulók, de talán még a fenntartók és az oktatási intézmények felelős dolgozói számára is.

Dalnoki Józsefnével, a Zala Megyei Cigányok Érdekvédelmi Egyesületének titkárával készített interjúnk szövegéből egy rendkívül szerteágazó tevékenységrendszer körvonalai bukkantak elő: vidékfejlesztési és Leader program, Országos Foglalkoztatási Alap stb. (S mindezek háttérben mindig megtaláljuk a Városi Könyvtár támogatását, ponto-

sabban szólva, Kardos Ferenc személyes közreműködését, segítségét.)

Munkájának gerincét ma már az internet folyamatos használata adja, hiszen a legkülönbözőbb pályázati lehetőségek kiírásai rendre itt jelennek meg, majd a megfelelő űrlapok letöltése, kinyomtatása, az érintettek tájékoztatása, felkészítése, a kért dokumentumok beszerzése, a pályázati adatlapok kitöltése mind-mind lassanként az ő segítségével történik. Hosszú út vezetett idáig. Személyes kapcsolatokon keresztül, különös tekintettel Kardos Ferenc szaktudására, segítőkészségére, az alapvető eszközök pályázati beszerzésétől, a számítógépes alapismeretek elsajátításáig, azok önálló használatán keresztül, a tanultak fokozatos továbbadásáig.

A fentiek mellett beszélgetésünk még két kihagyhatatlanul fontos témakört tartalmazott. Egyrészt rendkívül meggyőző volt hallgatni a használóképző tanfolyamok egyik fontos tanulságaként emlegetett, a családi, több generációs tanulási formák átütő sikerét. A gyerekek és a szülők egymást kiegészítő, bátorító, korrigáló, segítő együttműködése magát az ismeretszerző tanfolyamot tette hatékonyabbá, s ráadásul a családon belüli egymásrautaltság, az összetartozás tudatát, tapasztalatát, érzését tette a mindennapok örömteli élményévé. Hiszen a fiatalok a számítógépes alapismereteket már jóval korábban, az iskolában megszerezték, s ezzel hatalmas motiváló erőt hoztak haza a szülők számára, akik viszont a jövő, a távlatok felől tudták tovább erősíteni ezeket az ösztönző erőket. *„Szükségünk van és lesz erre a tudásra, tehát tanuljunk egymástól, segítsünk egymásnak!”*

Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a használóképző tanfolyamoknak, a jelzett tanulási fázisban ezeknek a nagyszerű masináknak még a családi kohéziót, az összetartozás tudatát erősítő szerepük is volt, illetve folyamatosan van. Különösen igaz lehet feltevésünk a többnyire anyagilag hátrányos helyzetű cigány családok esetében, ahol egyébként az iskolán

kívül, a családokban nem jutnának a gyakorlás lehetőségéhez.

Másrészt visszatérő motívumként az intézményes háttér kérdése minden estben felmerült. Nagyszerű! Újabb és újabb sikeres pályázatok, újabb gépekkel. De hol lesznek biztonságban, a közösség számára szabályozott módon hozzáférhetőek? Legtöbb helyen a falusi könyvtárak bővítése nélkül egyszerűen a fizikai korlátok tették lehetetlenné ezt a leginkább ésszerűnek mondható megoldást. Ugyancsak kudarcos útnak tűnt a délután 2-3 órákor bezáródó iskolai könyvtárakra gondolni. Szinte kivédhetetlenül elindult egy vagy több párhuzamos intézményrendszer kiépítése: teleházak, kisebbségi önkormányzatok vagy romateleházak, ahol viszont többnyire hiányoznak a felkészült szakemberek, a jól szabályozott rendszeres, a használók igényeihez igazodó nyitvatartási rend, no és akkor még a kiegészítő, óhatatlanul szükséges munkaeszközökről, dokumentumfajtaokról, a megfelelő kézikönyvekről, szótárakról lexikonokról, monográfiákról, időszaki kiadványokról (hetilapokról, folyóiratokról) nem is szóltunk.

A nyilvános terek használatával kapcsolatos, még mindig meglévő „küszöbfelelmekre” már korábban is utaltunk. Innen elindulva és egy sor racionális érvet csokorba gyűjtve (felkészült szakemberek, egy már hosszú évtizedek óta létező, országos intézményrendszer léte a megszokott helyen, közismert nyitvatartási órákkal = a közművelődési könyvtárak hálózata) meglehetősen kézenfekvőnek tűnik a meglévő, megismert és megszokott keretek bővítése a nehezen körvonalazható, új funkciókkal felruházandó intézményhálózat(ok) kialakítása helyett. Nagykanizsa Városi Könyvtára, az ott dolgozó szakemberek elkötelezettsége, szociális érzékenysége minden bizonnyal meggyőző érvek sorát szolgáltatja a tette kész kétkedőknek. Van értelme ezt a hosszú távú programot a közkönyvtárak folyamatosan megújuló feladatrendszerébe tudatosan beépíteni. A könyvtár nem iskola, nem hivatal! Oda nem

kötelező bemenni, de mindenki számára lehetséges.

„Lám a mi gyerekeink is rendszeresen megfordulnak ott, hiszen például szombatonként külön foglalkozásokat szerveznek számukra, szakszerű segítséget kaphatnak az iskolai feladatok megoldásához, vagy játékos vetélkedőt szerveznek számukra, biztonságos társas magányt kínálnak, egyszerűen egy hely, ahol felnőtt és gyerek jól érezheti magát, mert mosolygós, művelt, segítőkész kedves emberek adnak felvilágosítást, számítógéphasználati tanácsokat akár nekem szülőnek is, ha netán elakadnék tennivalóim sorával az idő szorításában.” Gondolhatja mind több cigány látogató a nagykanizsai könyvtár megismerése nyomán.

S a fentiek egyaránt igazak mindenki számára, legyen szó főiskolai hallgatóról, videokazettát, mesekönyvet kereső, nehezen, alig olvasó cigány munkanélküli szülőről, az örökké rohanó, több gyermekes, éppen csak percek alatt könyvet kölcsönző kismamákról, a céltudatos, elmélyülten jegyzetelő, netán internettel házi feladatokat megoldó középiskoláról, a ráérősebben beszélgető nyugdíjasokról vagy az átlagosnál már magabiztosabb s talán éppen ezért az úgynevezett „rejtőzködő romákról”.

Végszó

A méltán világhíres *Péli Tamás* festőművésztől idézett mottókkal – mindkét oldalról bontandó fal képe – a maga artisztikus egyszerűségével, tiszta, tömör látásmódjával talán sikerült kissé közelebb kerülnünk helyzetünk reális megértéséhez, s egyúttal a felelősség, a tennivalók pontosabb felméréséhez. Az eltérő kulturális hagyományokból, értékrendekből történelmi gyökerekből, jogos és jogtalan ellenérzésekből, elfogadható és elfogadhatatlan előítéletekből épült fal minden kétséget kizáróan létezik. Kinek, hogyan, mikor, milyen eszközökkel kell és

lehet ezt az óriási felelősséggel járó munkát elvégeznie?

A téma avatott szakértői szerint manapság hazánkban a cigánykérdés „ideológiai erőterében” két egymástól radikálisan különböző szemléletmód létezik.¹⁵ A liberális gondolatrendszer szinte kizárólag a többségi társadalom kirekesztő, igazságtalanul általánosító, előítéletes magatartásában véli a bajok gyökereit, a cigány népesség felemelkedésének akadályait felfedezni. Diagnózisukkal egybehangzóan a megoldás kulcsát a pozitív diszkriminációt előtérbe helyező jogalkotásban, a rászorultság elvének és a kisebbségi autonómia eszméjének hangsúlyozásában, illetve mindezek gyakorlati megvalósításában vélik megtalálni.

A konzervatív oldal képviselői viszont kritikusan szemlélik a cigányság egyes csoportjainak a többségi társadalom közösségi normáit, együttélési szabályait elutasító attitűdjeit. Ebből következően egyaránt követelményként fogalmazzák meg mind a befogadó többség növekvő toleranciáját, mind a kisebbségi csoportok beilleszkedési készségének erkölcsi és kulturális előfeltételeit, az egyéni kötelességtudat és a közösségi felelősségérzet gyarapítását.

Semmiképpen nem lehet feladatunk ideológiai vitákba bonyolódunk. Legyen talán elegendő végszóként a közös nevezőt hangsúlyoznunk, mely szerint mindkét eszmerendszer egyaránt kiemelt jelentőséget tulajdonít az iskolai és kulturális intézményrendszer egészének, a nevelésnek, az oktatásnak, a közvéleményt hatékonyan formáló médiának. Mindezek együttesen eredményesen oldhatják az igaztalan előítéletek fenntartását, terjesztését, segíthetik az árnyaltabb valóságlátás, a jó példák észrevételének képességét, az egyéni és kollektív erőfeszítéssel elérhető boldogulás alapttechnikáinak jobb megismertetését, sikeres elsajátíttatását.

Hol kínálkozik erre kitűnőbb alkalom, mint az iskola révén a cigány gyermek számára is otthonossá tett, önként és örömmel használt könyvtárban, me-

lyen keresztül fokozatosan a szülőket ugyancsak elérhetjük a számítógépek, a videokazetták, a képeslapok segítségével, (a kötelező), az ajánlott olvasmányok, majd a közös, játékos, éneklős, táncolás, bábozás, rajzolás, mesemondás, -hallgatás élményszerző olvasási együttlétek megismertetésével, megszerettetésével?

Felmutatott példáink, a fájdalmas hiányérzetekkel együtt – hiszen már ebben a felderítő szakaszban is töredékesen megismerhettük a valóság „érdebb” részét, de szándékoltan többnyire a követendő kezdeményezéseket mutattuk be – csupán ezekről az esélyekről szóltak, a jóra való restség elhagyása mellett a kölcsönös tanulásra, „a falak mindkét oldali bontására”, az intézményközi együttműködés (óvodák, iskolák, egyházak, könyvtárak), tervszerű megteremtésére buzdítottak.

Jegyzetek

1. LANDAUER Attila: Utak és problémák a magyarországi cigánykutatásban. (Szakdolgozat) Szeged, 2002.
2. www.meh.hu/nek/Magyar/nepszaml/htm.
3. KEMÉNY István – JANKY Béla: A 2003-as cigány felmérésről. In: Beszélő, 2003. Október, 64. p.
4. HAVAS Gábor – KEMÉNY István – LISKÓ Ilona: Cigánygyerekek az általános iskolákban. Bp. Oktatókutatató Intézet, 2001. 56-57. p.
5. Ladányi János becslése szerint 1992-ben a VIII. kerületben az első négy általános iskolai osztályba járó cigánygyerek aránya 24,3% volt. In: LADÁNYI J. Szegregáció és gettósodás Budapesten. Nagy G. T. (szerk.): Félünk. Konferenciakötet. Bp. Humanitas Civitatis Alapítvány, 1993. 26. o.
6. Miután az integráció kifejezés többértelmű (egységesítés, beilleszkedés, egyes részek egyesülése egy egészé, összegződés, beolvasztás, hozzácsatolás stb.) a későbbiekben kö-

vetkezetesen a pontosabb beilleszkedés, az együttműködés szavakat használjuk.

7. A „Cigány irodalmi különgyűjtemény a FSZEK VIII./2. sz. könyvtárában” című bibliográfia a FSZEK honlapján megtalálható.
8. NAGY Attila – AUDUNSON, Ragnar : Közkönyvtár, információs jártasság és a helyi közélet. In: Könyvtári Figyelő 2003/1. 103-122. p.
9. 1995 nyarán az itt lakó 243 lakosból 126 a cigány és 117 a magyar.
10. Sövények mellett. (Dokumentumfilm). Rendezte: Kovács László. 1982.
11. CSALOG Zsolt: A cigánykérdés Magyarországon 1980 előtt. In: Bibó emlékkönyv 2. Bp., Századvég Kiadó. 1991. 283-284.p.
12. A Magyarországi Szadadkeresztény Gyülekezet szervezeti szabályzata. Debrecen. 1994. április 30.
„6. Gyülekezeti fegyelem
a/ A Gyülekezet rendjét, egységét, erkölcsi és tanbeli tisztaságát, a gyülekezeti tagok egészséges lelki életét a gyülekezeti fegyelem védi.
b/ Fegyelmi vétség minden olyan cselekmény és magatartás, amely sérti a Gyülekezet Szentírásra épülő meggyőződését, kialakult rendjét, vagy rontja a Gyülekezet erkölcsi hitelét. (Pl. erkölcstelen magavislet, összeférhetlenség, zavarkeltés vagy pártoskodás, tévtanok követése és terjesztése, hosszabb indokolatlan távolmaradás stb.)”
13. HORVÁTH Zsuzsa kéziratos anyaga
14. CSONGOR Anna – SZUHAY Péter: Cigánykultúra, cigánykutatások. Buksz. 1992. 1-4.sz. 235. p.
A ‘beilleszkedés’ szó használata nem következetes; arra szolgál, hogy áthidaljuk vele azt a terminológiai zűrzavart, amelyet az asszimiláció és az integráció szavak váltakozó használata okozott. Jelentheti a teljes beolvadást (az etniaki tudat feladását, eklvesztését), de azt is, hogy a cigányság sajátos vonásait megőrizve keresi a maga helyét a bonyolult struktúrájú társadalomban.”
15. PÓCZIK Szilveszter: Cigány integrációs problémák Bp. Kölcsey Intézet, 2003